

Högskolan Kristianstad
Institutionen för beteendevetenskap

Magisteruppsats i
Specialpedagogik 61-80
Vt 2005

ART

Aggression Replacement Training
Metod för att hantera aggressioner

Handledare
Ben Naji

Författare
Monika Czech
Gunilla Rehnberg

Aggression Replacement Training

Metod för att hantera aggressioner

MONIKA CZECH

GUNILLA REHNBERG

Abstract:

Studiens preciserade problem består av att undersöka vilka effekter Aggression Replacement Training (ART-metoden) ger, och om hur pedagoger kan möta, förebygga och hantera konflikter och aggressioner i skolan med hjälp av metoden. Genom litteratur, intervjuer, samt genom inhämtad kunskap om ART-metoden, redogör vi för hur pedagoger i den utvalda undersökningsgruppen kan arbeta förebyggande och hantera uppkomna konflikter. Slutsatsen vi kom fram till är, att man måste arbeta regelbundet med ART-metoden och ha tålamod om inte effekterna är omedelbart synliga. Pedagogerna skall arbeta med förebyggande åtgärder för att stärka individen och förbättra det psykosociala klimatet i gruppen och se de små men betydelsefulla förändringarna - effekterna.

Sökord: ART-metoden; Aggression; Konflikt; Konflikthantering

FÖRORD

Under den tid vi har arbetat med vår magisteruppsats har många personer på olika sätt bidragit med hjälp och stöd.

Denna studie hade aldrig kunnat genomföras utan resursskolans elever och pedagoger, vilka har försett oss med mängder av underlagsmateriel.

Vi vill tacka dessa elever och pedagoger, samt vår handledare Ben Naji.

Ben, du har varit med oss från början och väglett oss i våra empiriska djupdykningar. Vårt innerliga tack till DIG för otaliga, givande samtal, stöd och uppmuntran!

Det har också funnits andra inspiratörer i vår omgivning.

Ett gemensamt tack riktar vi till våra familjer, speciellt våra män Christer och Piotr för att de alltid stöttat oss och uppmuntrat i de stunder när det känts tungt.

Gunilla och Monika

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	INLEDNING	1
1.1	Bakgrund.....	1
1.2	Forskningsobjekt.....	2
1.2.1	ART-metoden	3
1.3	Syfte.....	3
1.3.1	Disposition	4
2	TEORETISK ANKNYTNING	6
2.1	Individen – identiteten och dess utveckling.....	6
2.1.1	Omgivningen.....	9
2.2	Samhället.....	12
2.2.1	Aggressioner	13
2.2.2	Konflikter.....	16
2.2.2.1	Olika konflikter och dess orsaker	17
2.2.2.2	Konflikthantering hos individen	17
2.2.2.3	Konflikthantering utifrån styrdokumentet LPO 94.....	19
3	METOD OCH GENOMFÖRANDE	21
3.1	Urvalsgrupp och avgränsningar	21
3.2	Metodval	21
3.3	Genomförande.....	22
3.3.1	Etiskt förhållningssätt, reabilitet och validering	23
4	RESULTATREDOVISNING	25
4.1	Sociala färdigheter - redovisning av huvudkategorin	25
4.2	Ilskekontroll - redovisning av huvudkategorin.....	27
4.3	Moraliska aspekter - redovisning av huvudkategorin.....	29
4.4	Redovisning av elevintervju	30
4.5	Sammanfattning av studiens resultat	32
5	DISKUSSION OCH SLUTSATSER.....	34
	REFERENSER.....	39

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Samhället förändras ideligen och därmed förändras också dagens skola. Den moderna människan, den moderna eleven har bakom sig en historia fylld med olika erfarenheter. Från första början har homo sapiens uppfostrat sina ungar efter egna värderingar och sina egna erfarenheter. Uppfostringsmetoderna och effekterna går säkert att diskutera, dock gick människans utveckling framåt. Naturens gång, olika naturliga och övernaturliga fenomen hade sitt inflytande på vår utveckling och uppfostran. Grott- eller stenålderstider, medeltiden, industrialismen eller mellankrigsperioder har haft sina trender och metoder, att ta hand om och ge läran åt den unga människan. Lärlingar fick i sin tillgivenhet lyda sina mästare, vilka i sin tur krävde hög disciplin. Just disciplinen och lydnaden karakteriserade då tiderna där föräldrarna, prästerna, lärarna, och vuxenvärlden i sin helhet alltid och ovillkorligt hade rätt (Tham, 1991).

Den moderna barndomen som vi känner till, är en viktig och omfattande period i den moderna människans liv skriver författaren vidare. Dagens barn lever tillsammans med sina föräldrar under betydligt längre period än barn gjorde för trettio år sedan. Den långa barndomsperioden är ganska unik i människans utvecklingshistoria. Idag är det självklart att alla barn i den civiliserade världen har rätt till skolgång, fritid, lek, vård och stöd. Detta har inte alltid haft samma innebörd och omfattning som just i dag. En stor roll i barnens uppfostran och skolans utveckling beror på det faktum att kvinnornas roll i samhället har förändrats. Kvinnorna befriade sig från den förut bestämda hemmafrurollen. Emancipation kom till tals, den moderna kvinnan gör sin karriär och visar framfötter i yrkeslivet. Detta skapar andra behov i samhället. Institutioner som barnhem, barnkrubbor och sedan dagis och fritids med en ny yrkeskategori, alltså pedagoger med andra uppgifter än undervisning, kom in i bilden i det nya moderna samhället (Berglund, 1995).

Tham anser att barndomen och barns villkor är med andra ord alltid något som är historiskt bestämt, och de har tett sig olika i olika samhällsklasser. Detta kan utformas på skilda sätt inom bestämda ramar. Barndomens och barnens roll utformas i ett samspel mellan barnens behov, föräldrarnas handlande och olika politiska tendenser. Tid och rum, vem vi är och i vilken epok vi befinner oss i, vilka normer, vilka värderingar och vilken moral som styr oss, skapar dagens barn och ungdomar. Vårt sociala, kulturella och politiska tillstånd speglas i den moderna unga människan, det moderna barnet, den moderna eleven.

Samhällets galopperande utveckling har många ansikten. Dagligen ser vi hur livet förändras. Vi hinner inte stanna upp och reflektera över det som händer runt omkring oss. Många barn växer upp i splittrade hem, eller i hem där föräldrarna saknar förmågan att ge barnet en god start i livet. Till denna brist på fasthet och kanske också på kärlek och trygghet, kommer de psykiska påfrestningarna som samhällets värdesystem skapar redan i skolan och sedan utvecklas under hela livet

anser Tham vidare. Många familjer lever i ständigt pressande förhållanden, vilket får som följd att många mår dåligt och detta avspeglas i dagens skola. Brist på tid för familjesamvaro gör att många av dagens barn saknar förebilder och svar på sina frågor. Detta påverkar deras identitetsbild, trygghet och självkänsla. Försvarsmekanismer tar över i konfliktsituationer, där aggressivt beteende framkommer. Ungdomar saknar alternativa lösningar i konflikthanteringen, saknar vuxenstöd och har svårt att sätta gränser. Kärnfamiljen blir allt mer sällsynt och ersätts av andra former, vilka kan påverka den unga människans värderingar och bilden av sig själv som inte alltid blir fullständig. Samhället som institution spelar en allt större roll, både vad gäller uppfostran, gränssättning, krav samt ansvar för individens vidare utveckling och dennes välbefinnande. Detta brister ibland och påverkar samhällsutvecklingen.

Ungdomsvåldet har under de senaste tjugo åren fördubblats och barn med allvarliga uppförandestörningar blir allt fler. Den unga människan visar sitt missnöje med aggressiva handlingar och har svårt att hantera känslor, konflikter uppstår därför alltför ofta. Måttligt störande beteende inbjuder ungdomar till att tänja på gränserna för acceptabelt beteende mer och mer. En koppling mellan skolmyndigheternas, ibland bristande förmåga att hålla ordning, och en ökning av våldet, resulterar i att en del ungdomar agerar och utmanar reglerna. Ett aggressivt beteende tar över och konflikter är ett faktum (a.a).

Hur ska vi bemöta dessa ökande problem? Detta är en ständig aktuell fråga för dagens pedagoger. Våldet i skolan har synligt ändrat karaktär. Konflikter är en del av skolans vardag och för att skapa en bra undervisning och god atmosfär, ska vi som pedagoger vara goda förebilder och bör kunna hantera aggressioner och konflikter på ett tillfredsställande och konstruktivt sätt. Dagens pedagogiska arbete består av olika moment, dels att undervisa, dels att fostra individen till en hel människa. För att nå syftet och kunna uppnå Lpo-94:s mål bör dagens skola uppdateras till de moderna kraven. Pedagogerna skall möta eleven där den befinner sig och utifrån detta utveckla denne både kunskapsmässigt och psykosocialt. Syftet nås genom att använda olika pedagogiska metoder, vilka är under ständig utveckling. Här kan vi observera att trender uppstår och inte alltid etablerar sig för att stanna. Många av dem, har pedagogerna tränat på under årens lopp.

1.2 Forskningsobjekt

I skolans värld används olika pedagogiska metoder för att kunna möta elever i olika situationer. Vi vågar påstå, att det inte finns några ”gyllene” aggressions- och konflikthanteringsmetoder, och att var och en pedagog, utifrån sin professionalitet som bygger på kunskap och erfarenhet, finner ett sätt att bemöta elever. Vårt forskningsobjekt är ART-metoden (Aggression Replacement Training), vilken anses skapa trygghet hos pedagogerna i dennes arbete.

1.2.1 ART-metoden

ART är en aggressions- och konflikthanteringsmetod. Metoden består av tre komponenter, såsom sociala färdigheter, ilskekontroll och moraliska aspekter, vilka skapar en helhet. Detta innebär att ovan nämnda, jämställda grenar har sammanflätats. Syftet med att arbeta med ART - metoden är att förbättra elevernas och resursskolans psykosociala situation genom att ge eleverna möjligheten till ett alternativt beteende istället för aggressiva handlingar, samt berika den pedagogiska verksamheten. Detta ska ge en samarbetsmöjlighet för både pedagoger och elever där de möts i konfliktlösningsprocess.

Goldstein (2001) beskriver ART-metoden som en multimodal metod för att ge aggressiva barn och ungdomar sociala alternativ. Goldstein skriver vidare att barn med allvarliga uppförandestörningar blir allt fler och ungdomsvåldet har mer än fördubblats under de senaste tjugo åren. Enligt Goldstein är Aggression Replacement Training, en kognitiv beteendeterapi som går ut på att förändra det felaktiga sätt att tänka som utmärker kroniskt aggressiva människor.

Goldstein förklarar vidare att ART baseras på Kognitiv Beteende Terapi (KBT), en sammanslagning av de två psykologiska perspektiven, det kognitiva och det behavioristiska. Ur det kognitiva perspektivet belyses problemlösning, minne, det medvetna, informationsprocesser, planering, tanke och handling. Kognitioner är våra tankar, idéer, drömmar, visioner och minnen. Författaren anser också att metoden ger eleverna redskap att hantera aggressioner och få mer ro.

Metoden består av tre grenar vilka sammanflätas enligt följande:

- eleven får möjlighet att komma närmare sina värderingar, förstå bakgrunden och lär sig värdera dessa. Tack vare dessa ska eleven kunna hantera olika situationer, fatta viktiga beslut, kunna stå på sig vid grupstryck, kunna förstå hur andra tänker och varför. Eleven får möjlighet att närmare komma åt sitt rätta jag och förstå sin bakgrund.
- eleven får träning att på olika sätt bemöta omgivningen och behärska olika sociala färdigheter vilka underlättar social samvaro.
- eleven lär sig dessutom att hantera sin ilska, och med hjälp av olika strategier förebygga och hantera den. Detta medför att eleverna lättare kan umgås med sina kamrater och blir mer kommunikativa i olika sociala sammanhang.

1.3 Syfte

I den kommun som valdes för vår studie, har det för cirka tre år sedan kommit in en kompetensutbildning i konflikthantering. Resursskolornas rektor har varit initiativtagare och inspiratör i valet av denna ovan nämnda ART-metod. Metoden

hjälper elever och ger dem redskap att hantera sina aggressioner och få mera ro. Den består av tre olika komponenter såsom:

- Sociala färdigheter, där eleven lär sig och tränar på att använda olika sätt att bete sig och umgås med andra.

Exempel:

- att be om ursäkt
- att kunna be om lov
- att vara artig

- Ilskekontroll där eleven lär sig tygla sina egna signaler.

Exempel :

- När blir jag arg?
- Hur känns det i kroppen?

- Moral, där elever pratar om olika moraliska aspekter.

Exempel:

- respektera andras åsikter
- att kunna ta ansvar för sina handlingar
- våga stå på sig

Vårt syfte är att kartlägga om det har förekommit några effekter genom att använda denna aggressions- och konflikthanteringsmetod.

1.3.1 Disposition

Denna studie har vi strukturerat enligt följande:

I kapitel två presenteras ART-metoden samt redovisas övrig litteratur inom ämnesområdet. Vi belyser vad några teoretiker anser om människans utveckling som individ- och gruppvarelse. Vidare beskriver vi vad aggression och konflikt är som fenomen och vilka olika typer av dessa som kan förekomma, samt hur ilska kan hanteras och hur emotionella och sociala färdigheter kan tränas. Kapitlet avslutas med en av utvald del av Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, LPO 94, för att se vilka mål och riktlinjer som ska följas i skolan. Dessa mål skall genomsyra den dagliga verksamheten och kräver därför en kvalitetssäkring för att alla elever i Sverige skall kunna utvecklas. För att nå LPO 94 mål, skall inlärningsklimatet vara anpassat efter allas behov och förutsättningar. Detta ställer

krav på pedagogerna, vilka skall anpassa sitt pedagogiska arbete för att nå ovanstående mål. Detta nås genom olika pedagogiska metoder.

Kapitel tre innehåller en beskrivning av metod och genomförande, där vi använt oss av en kvalitativ ansats i form av intervjuer med ART-ledare och en elev på resursskolan inom en utvald undersökningskommun.

I kapitel fyra presenteras resultatet i form av en grafisk kategorisering, vilken styrks med kompletterande citat som vi har analyserat och kommenterat. Därefter följer en resumé av resultatet.

Femte kapitlet innehåller en diskussion där vi beskriver erfarenheterna utifrån intervjuerna och kopplar ihop dessa med den inhämtade teoretiska kunskapen vi redogjort för, och ser samband mellan dessa och egna erfarenheter.

2 TEORETISK ANKNYTNING

I detta kapitel kommer vi att belysa sambandet mellan individen, identiteten och dess utveckling. Därefter kommer vi att beskriva gruppens betydelse för individen. Skolan är en del av samhället, där individen får ett forum för olika beteenden och aggressioner och konflikter kan förekomma.

2.1 Individen – identiteten och dess utveckling

Eftersom det är ett samband och påverkan mellan individen och samhället, vill vi tydligare illustrera hur vissa teoretiker ser på detta.

Tillit och trygghet grundläggs tidigt i livet och hjälper barnet att bygga upp sin identitet. För att detta skall ske behöver varje barn bli sett, bekräftat och få omvårdnad av de vuxna. Annars kan utvecklingen bli hämmad. För att empati skall utvecklas behöver barnet ha få och nära relationer i små grupper.

Bruun (1981) skriver att när barnet föds har det ingen uppfattning om vad som är jag och andra. Inte heller någon uppfattning om vad som är innanför eller utanför den egna kroppen. Det enda som barnet är medveten om är känslor som hunger, värme m.m. Drifterna i barnet avser att hålla barnet i jämvikt med omgivningen. Tillståndet jämförs med homeostasen, dvs. samlingsbegreppet för de mekanismer som tillsammans verkar för att hålla den miljö som omger alla organismens celler så konstant som möjligt. Detta handlar om att tillgodose barnets behov. Vid brister i homeostasen reagerar barnet med stress och börjar skrika. Behoven blir hela tiden fler och fler och alltmer invecklade.

Danielsson och Liljeroth (2000) säger att hitta sin identitet handlar om att ha en uppfattning om sin kropp, vilket grundläggs när barnet är en liten baby och blir vårdat och smekt. Barnet känner då att ”jag är”. Barnet får tillit till den vårdande människan som tolkar den omkringliggande världen åt sig. För att hitta sin identitet behöver barn någon som de vill likna, ett identifikationsobjekt, som visar vägen och sätter gränser. Kärnan är personligheten. Vi skiljer mellan personlighet och identitet. Personligheten är medfödd och utgörs av egenskaper, förmågor, begåvning, behov, känslor, intressen mm. Identiteten innefattar personligheten men är mer än så. Den utvecklas under barn- och ungdomsåren med personligheten som grund och med påverkan från historiska förhållanden, kultur och aktuell social situation. Identiteten är som struktur den sammansmälta gestalten av en persons förebild, upplevelse, erfarenheter, identifikationer, roller mm. Som process är identiteten bevarandet av det individuella. Identitet utvecklas i en livslång process. Den är dynamisk och anpassar sig efter aktuella förhållanden. Det är dock inte frågan om förändringarna för stunden. En person med stark identitet kan behålla kontinuitet och enighet, även när det sker förändringar, och därmed använda sin möjlighet för att forma sitt handlande målmedvetet och etiskt försvarbart.

Sylvander (1987) skriver att sjukliga drag i barns beteenden skiljer sig från de vuxnas problem på flera sätt. Problem som barn uppvisar, är ofta uttryck för kvarstående men normala, infantila drag. Barnet kan t.ex. i tioårsåldern bemöta hinder som är typiska för en fyraåring, dvs. lägga sig raklång på golvet sparkande och skrikande. Man får då utgå från ”fyraåringens” behov och beteende för att lära barnet mer åldersadekvata sätt att hantera situationen. Problem som barn uppvisar ligger även ofta nära i tid och rum. Mardrömmar, som ofta uppträder i sexårsåldern, uppstår på grund av de dagliga upplevelsorna. Kanske ska föräldrarna skiljas, farbrorn som bor i huset upplevs som hemsk mm. Många barn löser dock de flesta problem på egen hand med viss stöd hjälp från omgivningen.

Kohut (1986) betonar ordet lagom. Barnet som möter konflikter ger sig förmåga att handskas med dem genom utvecklande av en fungerande psykisk apparat. Om infantila, sexuella och aggressiva konflikter är hanterbara för individen blir jaget redo att åta sig nya intellektuella och sociala problem. Kohut menar att barnet i denna fas nu i regel är redo att börja skolan.

Danielsson och Liljeroth (2000) menar att frigörelse från föräldrar påbörjas när barnets förmåga att uppfatta ideal och sociala normer ökar. Kontrollförmågan grundläggs, vilket frigör initiativkraft. När barnet gör något orätt, sker en inre bedömning, vilket väcker skuldkänslor.

I samband med skolstarten ställs barnet inför kravet att leva upp till samhällets förväntningar. Om barnet känner att detta motsvarar förväntningarna utvecklas arbetsförmåga. I sammanhang där barnet inte räcker till blir mindervärds känsla följden. Under tonåren ökar förmågan till överblick och den unga personen får en uppfattning om sina möjligheter i det vuxna livet. Möte med ideologier, religioner, livsåskådning etc. har betydelse. Om den unge kan använda sina resurser och se sin roll i samhället blir identiteten positiv. Om inte leder det till förvirring och ibland negativ identitet (t.ex. kriminalitet). Den bild individen så småningom får av sig själv är aldrig identisk med den bild som andra har, skriver författarna vidare.

Danielsson och Liljeroth menar dessutom att alltför stora skillnader skapar svårigheter i förväntningar och samspel. Identitet handlar om vem individen är på det inre planet. En person med stark identitet visar frihet i tänkande, förmåga till involvering i andra människor, mod att kämpa för något, förmåga att bearbeta det hindrande, accepterande och icke dömande hållning etc. Det blir ibland konflikter mellan olika nivåer t.ex. mellan känslor och normer. Önskvärt är att det finns en balans mellan olika jagtillstånd inom personligheten, så att inte någon dominerar. Då kan individen fungera kreativt, inkännande och realitetsanpassat. En sådan person utmärks av självkänsla, vilket inte ska förväxlas med självförtroende, som är ytligare och kan dölja dålig självkänsla. God självkänsla behöver inte visa sig i ett yttre säkert uppträdande. Önskvärt är dock, att självkänsla och ett balanserat självförtroende överensstämmer (a.a).

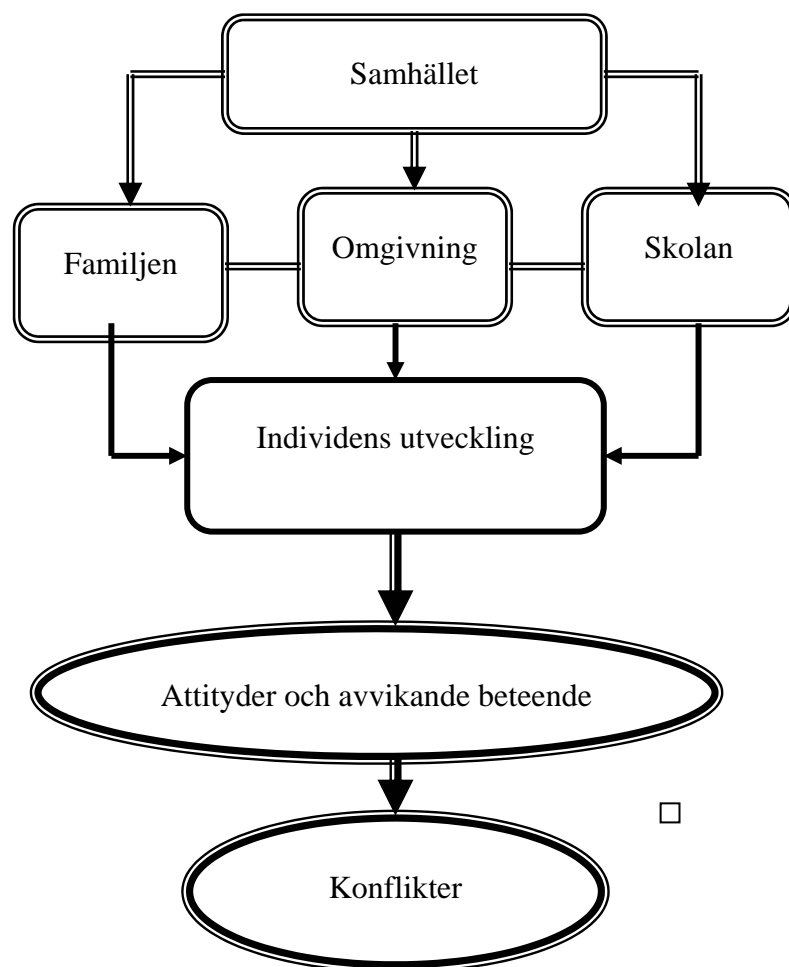
Självförtroendet, skriver Wahlström (1993), föregås av en positiv självbild och beror på kvalitén på de relationer, som finns mellan individen och de personer som spelar en viktig roll i individens liv. Individen känner sig bekräftad, sedd, hörd och accepterad genom ögonkontakt, leende, beröring och kärlek. Självförtroendet är en

de av viktigaste förutsättningarna för att individen ska kunna utvecklas och lyckas i livet. Det utvecklas genom att barnet får ta ansvar och genom att det får känna att det klarar av saker, och det kommer till uttryck när barnet känner lust att ta på sig nya uppgifter och vågar anta utmaningar. Självförtroendet ökar när barnet får beröm och minskar när det får kritik. Den som har dåligt självförtroende kan antingen göra sig liten och gömma sig eller också kamouflera sin osäkerhet genom att blåsa upp sig, vara aggressiv och försöka störa eller förstöra för sin omgivning. Självförtroendet måste inte ha något samband med den sociala status, samhällstilhörighet, familjesituation, utbildning, bostadsområde eller utseende att göra. Det är vederbörandes bedömning av den självbild som reflekteras tillbaka från omgivningen. Självförtroende är helt enkelt att gilla sig själv, ha en känsla av att jag duger. Självförtroendet ingår i begreppet självförtroende. Wahlström beskriver självförtroendet som "jag duger". Självförtroendet tar sig uttryck i att personen i fråga accepterar sig själv och att han eller hon kan ta emot kritik. Den ökar genom uppmuntran och uppskattning av de egna personliga egenskaperna. Den minskar genom utfrysning eller mobbning, om man blir utsatt för personkritik istället för saklig kritik, eller om man utsätts för ironi.

Carlander (1990) beskriver innebörden av att ha dåligt självförtroende. Barn med dåligt självförtroende underskattar och gömmer sina förmågor. De är hårda med kritik mot sig själv och visar ofta ett aggressivt och destruktivt beteende. Dåligt självförtroende kan exempelvis uttryckas genom att man förnekar sig själv och sin rätt att finnas till, att alltid tycka sig vara i underläge och att ha svårt att uttrycka sina behov och känslor. Författaren förklarar vidare att ett barn med dåligt självförtroende lätt styrs av andras önsknings eller bara gör som man blir tillsagd. Man har svårt att umgås med andra eftersom en person med dåligt självförtroende har svårt att ingå i en social gemenskap.

Wahlström (1993) säger att självförtroende inte behöver vara kopplat till att vara duktig. Men om självförtroendet växer, så kan individen lättare tillägna sig de kunskaper som ju är viktiga för skolan och livet. Önskvärt är att eleven lämnar skolan med klar och tydlig identitet och att eleven vet vem den är. Känner till sina rötter och värderingar. Att elever har sina egna åsikter om viktiga saker och att eleven äger en viss självkänedom. Skapa grundtryggheten för eleven, där den känner sig värdefull och känner att den duger. Dessutom ska det satsas på att den genuina självförtroendet, där eleven vet vad den kan och inte kan, bejakas, det den inte kan och acceptera det, tro på sin förmåga att klara av och lösa problem och genom det lära sig mera (a.a).

Individens egenskaper, behov, individualism och den personliga karaktären existerar först när den kommer i konfrontation med den andra individen. Därmed bildas gruppen, vilken är en förutsättning för samspel med andra. Figuren på nästföljande sida illustrerar samspelet mellan individ, omgivning och samhälle.

Figur 1: Sammanställning av en del komponenter som påverkar individens attityder och avvikande beteende.

2.1.1 Omgivningen

de Klerk (1991) skriver att *gruppträck* är en av de vanligaste krafter bakom konflikter. Vanligt är att den enskilde pga. gruppträcket ger upp sin värdering eller åsikt. Man kan uppleva det som ett förbud att ha avvikande idéer eller åsikter. Samtidigt som gruppen måste vara till stöd för den enskilde och uppmuntra den till att ta egna initiativ måste den också skydda sig mot splittring. Detta kan bli följden när för stora enskilda avvikelser leder till att gruppmedlemmarna tappar sin tillhörighetskänsla. Du som individ känner ett visst behov och handlar utifrån det, medan gruppen pressar på och ställer krav utifrån dess behov. Ett exempel är vid grupparbete med ett bestämt antal ämnesområden som skall fördelas. Gruppen vet att varje område måste täckas och trycket är stort för att individerna skall välja var sitt ämne. Om ett ämne är extra populärt kan en konflikt blossa upp om vem som ska jobba med det. Övriga gruppen börjar då ställa krav på att de inblandade skall komma överens. I detta fall kan man beteckna det som en *intressekonflikt*.

Enligt Nilsson (1993) består medlemmar som samspelar direkt med varandra, ansikte mot ansikte. En grupp består av ett vanligtvis mindre antal människor som samspelar med varandra utifrån roller som via normer reglerar handlingarna i det system som gruppen utgör. En grupp kan vara en familj, ett kamratgäng, ett arbetslag, en skolklass, en pluton mm. Människor går samman i grupper för att ta itu med gemensamma problem och för att i vid bemärkelse få utbyte av varandras sällskap. Man kan också bli tvingad in i grupper (som i skolan t.ex.), men vare sig deltagandet i gruppen är frivilligt eller påtvingat måste man i den lösa grundläggande problem som bland annat rör samspelet och relationerna.

Enligt samme författare är människan en gruppvarelse och gruppen svarar för större delen av vår socialisation, dvs. den uppfostran som leder till att man hanterar de normer, värderingar och åsikter som råder i samhället. I mindre grupper kan social kontroll utövas, man kan påverka andra och lättare bli påverkad. Den lilla gruppen ger också människan störst tillfredsställelse. I gruppen kan man känna sig uppskattad för att vara någon speciell och finna ett stöd som man saknar, en identitet, uppskattning, för äldre barn ett tillfälle till självförverkligande, regler att följa som ger trygghet i tillvaron. I gruppgemenskapen kan individen växelspela med jämnåriga och på så sätt utveckla sin egen självkänsla och insikt i hur andra tänker och fungerar (a.a).

Familjen är barnets första möte med omvärlden och samtidigt dess första socialisationsagenter. Familjen består av barn/fader, barn/moder, moder/fader, syskon mm., och en helhet som familj mot omgivningen, familjen. Barnet upptäcker här sitt eget jag och dess förmåga att påverka sin omgivning och omgivningens förmåga att påverka barnet. Fram till pubertetens brytning med föräldrar är det dessa värderingar som dominerar barnet (Maltén, 1998).

Andersson (1988) skriver att alla inte har turen att få födas i bra familjeförhållanden. En del barn växer upp i missbrukarmiljöer. Dessa saknar i vissa fall den primära omvårdnad som alla barn har rätt till. De växer upp utan trygghet i tillvaron. I vissa familjer kan det till och med förekomma fysisk eller psykisk misshandel. Barn som upplever sådana uppväxtmiljöer kan få anpassningsproblem i skolan.

Ellmin (1985) menar att barn som oftare än andra kommer i konflikter, exempelvis genom att provocera, är egentligen osäkra i sin relation till andra. De vet inte hur de ska bete sig eller uttrycka sig och därför kan de ibland vara provokativa i andras ögon. Vid forskning, skriver författaren, visade det sig vara en vanlig anledning till olika konfliktsituationer. Forskarens resultat visade också att barn löser konflikter på samma sätt som deras föräldrar. Om barnen sett sina föräldrar lösa konflikter på ett aggressivt sätt, tror de att konflikter ska lösas på detta vis (a.a).

Wahlström (1993) säger att för att det ska ske en utveckling av individen och gruppen är det bra att börja i den lilla gruppen på mellan 5-7 personer. Samarbeta i små grupper är utvecklande både vad det gäller att inhämta kunskaper och att kunna fungera tillsammans. Hon menar även att grupperna bör se likadana ut från gång till gång då man träffas, så att gruppmedlemmarna hela tiden delar samma upplevelser.

Omgivningen är uppbyggd med yttre ramar, mål och normer, roller och relationer, ledarskap, makt och inflytande. Gruppstruktur kan definieras främst som ett nätverk av roller och status. Struktur handlar om det synliga inom gruppen, medan process handlar mer om det som händer i gruppen, mer under ytan. Processen i gruppen gör att den förändrar sin karaktär, medan struktur ger gruppen stabilitet, det man känner igen. Gruppstruktur och gruppprocess skapar en gruppkultur, ett typiskt sätt för gruppen att vara och handla på. Det innebär gruppens gemensamma kunskaper, erfarenheter, vanor och värderingar. Gruppulturen skapar i sin tur relationsmönster, vem som talar med vem, vem som tycker om vem och vilket gruppklimat som uppstår. Både gruppstruktur och process kan ses som uttryck för gruppens dynamik, ett kraftspel i gruppen (a.a).

Wahlström beskriver vidare hur viktigt det är med en trygg grupp och på vilket sätt man utvecklar ett bra konflikthanteringsklimat i skolans värld och vikten av att man är omtyckt och accepterad av sina kompisar, vilket resulterar i en god självbild. När jag tycker om mig själv och har bra självförtroende ökar min motivation till att lära mig saker och disciplinproblemen i klassen minskar.

Wahlström skriver vidare att för att skapa denna trygghet i gruppen måste pedagoger behandla gruppen med vetskap om att den består av olika individer som måste få en chans att hitta sin identitet, bli accepterade för vilka de är och få ett gott självförtroende innan de kan känna full trygghet i gruppen. Eftersom eleverna utvecklar sin personlighet och bygger upp sitt självförtroende i samspel med varandra, råder Wahlström oss att inte vänta med att börja arbeta med trygghet i gruppen tills man tycker att eleverna har hittat sig själva. Man skapar en klarare bild av sin personlighet när man arbetar tillsammans i gruppen. Där utvecklas vår identitet, stärks vårt självförtroende och man blir trygg.

Enligt samme författare är tryggheten ett av de första trappstegen på vägen mot självförverkligande, att kunna vara den jag är. En av förutsättningarna för att barn och ungdomar ska tillägna sig en tolerant människosyn och kunna fungera i grupp är att de kan acceptera och tolerera sig själva. Barn och ungdomar som känner trygghet och är medvetna om sina egna unika egenskaper upplever inte avvikande åsikter som hotfulla. De är trygga i sin uppfattning om sig själva och sin omgivning och är nyfikna på andra människor och deras idéer och värderingar. För att undvika konflikter i klassrummet bör man bygga upp ett klimat med individer som är trygga i sig själva och accepterar andra människor. Barn borde få uppleva en miljö där de kan vara helt trygga, både till det inre och till det yttre. I denna trygga miljö är det viktigt att barnen upplever att de vågar hävda sin åsikt, även om den inte delas av någon annan, att de vågar vara med och bestämma, ta ansvar och stå för sina beslut. Att kunna våga pröva nya saker är viktigt, även om barnet inte är säker på att lyckas. Det spelar stor roll att barnet vågar vara sig själv till det yttre och inre, samt vågar lyckas och vågar hävda sin önskan i gruppen. En av de trygghetsskapande aspekterna är att vara generös mot andra och att göra dem synliga samtidigt som man inte glömmer bort sig själv. Wahlström ser det också viktigt att barnet i den trygga miljön inte upplever avvikande åsikter som hotfulla (Wahlström, 1993).

Enligt samma författare, är en av förutsättningarna för att barn och ungdomar ska tillägna sig en tolerant människosyn och kunna fungera i grupp är att dom kan

acceptera och tolerera sig själva. Barn och ungdomar som känner trygghet och är medvetna om sina egna unika egenskaper upplever inte avvikande åsikter som hotfulla. Dom är trygga i sin uppfattning om sig själva och sin omgivning och är nyfikna på andra människor och deras idéer och värderingar. För att undvika konflikter i klassrummet bör man bygga upp ett klimat med individer som är trygga i sig själva och acceptera andra människor. Barn borde få uppleva en miljö där de kan vara helt trygga, både till det inre och till det yttre (a.a). Skolan är en plats där gruppen bildas. Den erbjuder individen kontakter och möjligheter för samspel och för socialisation. Gruppen är del av samhället och ett forum för den kommunikativa processen och där kan aggressiva handlingar förekomma.

2.2 Samhället

Skolan är en av de största offentliga verksamheterna och berör många människor. Intresset för hur utbildning utvecklas och förbättras har alltid varit stort. Kunskap och utbildning hör till de viktigaste medlen som vi har för att främja en samhällsutveckling, vilken speglas av dess människo- och kunskapssyn. Skolan är en del av samhället, och dess utveckling återspeglas i dennes värld.

Individen är aldrig ensam i sin uppväxt. Hela tiden har barnet omkringliggande samhälle som bemöter det med normer och regler och det egna behovet måste beaktas och anpassas med andras. Samhället består av familjen, gruppen, skolan, arbetsplatsen, lagar, regler och förordningar, politik mm. Ju mer kunskap man erhåller desto mer komplex blir bilden av det samhälle man möter, samtidigt blir det också svårare att förklara.

Nilsson (1993) påstår att det är svårt att sätta fingret på vad ett samhälle är. Enligt honom kan *samhället* ses som en organisation som hjälper individer att uppnå sina mål, *samhället* kan vara en mindre ort, ett territorium, stat eller nation. Dessutom säger han att *samhället* är en grupp individer med inbördes sociala relationer och att *samhället* är summan av alla dessa relationer.

Nilsson skriver vidare att Durkheim, fransk professor i sociologi och pedagogik, skapade i början av 1900-talet begreppet socialisation varvid han avsåg den vuxna världens påverkan på den växande människan. Han skiljer på primär och sekundär socialisation.

Den primära socialisationen avser den process som tillgodoser barnets utveckling de första levnadsåren. Detta sker först och främst inom den egna familjen. Primärsocialisationen behöver inte vara avgränsad till de första åren av någons liv utan följer i regel en människa hela livet igenom, eftersom de flesta fortsätter att leva i någon form av primärgrupp där våra liv påverkas.

Den sekundära socialisationen innebär att individen integreras i samhället utanför den primära gruppen. Detta sker först och främst genom institutioner av olika slag, som t.ex. skola eller idrottsföreningar (a.a).

2.2.1 Aggressioner

Bra Böckers Lexikon (1981) förklarar att aggressivt beteende har till syfte att, psykiskt eller fysiskt, skada annan person. Aggressiva tendenser är inre benägenhet att under vissa betingelser svara med aggression. Den aggressiva utlevelsen kan dock, pga. kontroll- och hämningsmekanismer utebli. Enligt vissa psykologiska teorier är aggression en reaktion på frustration, dvs. missräkning och besvikelse över ett icke uppnått mål. Aggression är emellertid inte den enda reaktion som kan noteras vid frustration och kan således inte alltid härledas från en frustrerande situation. Individuella dispositioner till följd av arv och miljö föreligger vad beträffar aggression. Vid starka och mer långvariga aggressioner spelar familjeförhållanden sannolikt en stor roll. Föräldrar som är kyliga och fientligt inställda, om än på ett omedvetet plan, får ofta aggressiva barn. Föräldrar som fysiskt bestraffar sina barn utgör också en ”aggressiv modell” och som följd därav kan barnet komma att betrakta aggressivitet som ett acceptabelt beteende. Även s.k. underhållningsvåld, exempelvis vissa TV-filmer med starka ofta glorifierade våldsinslag, kan sannolikt hos vissa predisponerade barn och ungdomar ge upphov till aggressiva handlingar. Psykologiska studier av hur aggressivt beteende uppstår är angelägna, för att aggressionsbetingade faktorer skall kunna angripas i förebyggande syfte (a.a).

När man talar om aggressioner rör det sig om beteende, dvs. sätt att uppträda. När vi använder ordet vrede handlar det om känslor. Dessa känslor kommer från ett inre landskap som utlöser fysiska reaktioner i form av ansiktsuttryck, knutna nävar, våldsamma rörelser. Personen upplever vrede, detta leder med andra ord inte automatiskt till ett aggressivt beteende. Till bilden av aggressionen hör fientlighet. Med det menas en negativ inställning till en eller flera människor därför att man bedömer dem negativt. Vi uttrycker fientlighet när vi säger att vi inte tycker om en person, framför allt när vi tillägger att vi vill honom ont. En fientlig person är snar till att uttrycka sådana fördömanden om människor som han eller hon inte tycker om. Detta innebär alltså att det finns arga personer, väldigt arga personer, personer som är så arga att vi kan se det med våra egna ögon, därför att de inte klarar av att hålla tillbaka sina kroppsliga reaktioner. Vi talar om fientliga personer, de kan vara fientliga mot en, flera eller de flesta. Detta ger de uttryck åt genom sina negativa omdömen. Med aggressiva personer menas individer som har en stark tendens att visa aggressivt beteende mot andra personer i en rad olika situationer. Det kan ofta se ut som om de känner sig hotade, utmanade och angripna, och de slår snabbt tillbaka när de upplever fientlighet. När vi talar om aggressivitet som en del av personligheten menar vi därför att individen har en disposition att uppträda aggressivt.

Impulsivitet är ett kännetecken hos den emotionellt aggressiva personen. När denna person upplever vissa drag hos en individ, i individens sätt att uppträda eller i vissa situationer, leder det till en inre spänning som kan utlösas på ett ganska vanemässigt sätt och resultera i aggressivt beteende. Man tänker sig att den emotionella aggressionen beror på intensiva fysiologiska och motoriska reaktioner

hos personen. Om personen är känslomässigt upphetsad kan man nästan säga att "raseriet leder till angreppet". Det är också typiskt att den här personen inte tänker på följderna av angreppet, vare sig här och nu eller efteråt. Det hela sker impulsivt pga. en snabbt utvecklad vrede. Hos en del är upplevelsen av denna vreden så outhärdlig att den måste få utlopp i aggressivt beteende som skadar andra. En arg person som använder aggressivt beteende slutar att angripa offret när han uppfattar att han tillfogat denne tillräcklig skada (Raundalen, 1997).

Nilsson (1992) frågar sig om det är möjligt att få människan att hantera sin ilska, om beteendet kan förändras eller om individen man predestinerad från födseln att bli en "slagskämpe" undrar samme författare. De flesta är överens om att vi härstammar från samma gren av livets utveckling som aporna, en annan källa hävdar, att vi är skapade av någon till dennes avbild. Människan skiljer sig ur en mängd kvalitativa avseenden från djuren, men många behov är biologiska eller medfödda. Ska människan ses som en "naken apa", som reagerar instinktivt eller en social varelse med unika kommunikations- och analysmöjligheter, är människan passiv eller aktiv till sin natur? Sitter vi bara och väntar på att något ska hända eller kan vi förändra vår situation? Beteendepsykologin grundar sig på att människan är en passiv varelse där vilan är det primära. Hur formbar är människan av samhället, är människan en lerklump eller gjord av granit? Anser man att människan är en lerklump blir det samhällets uppgift att forma klumpen till en individ som fungerar acceptabelt efter dess normer. Med denna syn följer även att livsvillkoren för en människa inte kan ändras om inte samhällsutvecklingen sker. Anses det att individen *inte* kan formas, att han eller hon är styrd av sina instinkter, är det samhällets plikt att hjälpa människan mot att följa sina instinkter (a.a).

Lorenz (1974) skriver att om vi inte haft förmåga att försvara oss hade människan för länge sedan varit utrotad som art. När man talar om aggressivitetens funktioner för artbevarandet är det nödvändigt att se människan som en flockvarelse. Försvar av flocken av en fientligt inställd omgivning, inkluderat individer av samma art, är viktigare än den enskildes överlevnad. Detta inbyggda hat mot artfränder utanför den egna flocken leder sekundärt till att befolkningen sprids. Uttaget av naturens resurser blir fördelade och chansen att arten ska överleva ökar. Lorenz påstår vidare att så länge vår omgivning var fientlig och sågs som presumtiv fiende var den mänskliga aggressiviteten befogad. Problemen uppkommer när grupper bildas, t.ex. mindre samhällen och städer, och individen därmed blir påtvingad konfrontationer med människor utanför den egna gruppen och inte har lov att avreagera sig. Människan som organism reagerar instinktivt med stress som de flesta av oss lyckligtvis kan intellektualisera och få bort. Undersökningar visar att, stadsinvånare uppvisar mer våld per tusen invånare än invånare boende på landsbygden (a.a).

Storr (1969) skriver att detta också kan bero på det faktum att aggressivt beteende lättare bryter fram i en miljö som inte känns trygg för individen. Gemensamma ritualer kan uppstå och användas som säkerhetsventiler för befolkningen. Dessa ritualer förändras allteftersom till en kommunikation inom gemenskapen och blir kulturellt betingade. Aggressivitet brukar märkas när individens behov och omgivningens krav kolliderar med varandra. Man blir irriterad och även våldsam för att hävda sina egna intressen gentemot andras. Aggressiviteten är ibland, och

kan om- eller nyorienteras mot andra föremål än de stimuli som var orsak till aggressiviteten. Samme författare menar att olika yttre impulser kan framkalla aggressivt beteende. Aggressivitet är däremot ingen vanlig stimuli-responsfunktion som slutar att verka efter stimuliborttagandet, detta gäller även aggression uppkommen av frustrationer (a.a).

Isdal (2001) urskiljer olika typer av aggressioner:

- Instrumentella aggressioner, innebär att aggressioner är ett medel eller instrument för att uppnå ett annat mål än att skada personen.
- Emotionella aggressioner, innebär att personen kommer i affekt och tillfogar en annan person smärta (impulspräglad expressiv aggressivitet).

Isdal skriver vidare att allt våld har två element, det *emotionella* och det *förnuftsmässiga* (man kan alltid välja våld eller icke våld).

Ett annat synsätt är att våld är både *instrumentellt* och *expressivt* samtidigt.

Det *emotionella* elementet i våldet är känslor av rädsla, förtvivlan, hjälplöshet eller vanmakt.

Det *instrumentella* är påverkan på andra människor, våldet är kontrollerat och målinriktat samt makt uppnås.

Goldstein (2001) belyser olika psykologiska perspektiv. Psykologiskt perspektiv är det sätt som t.ex. psykologer försöker förklara mänskligt beteende på. I ART-metoden, Aggression Replacement Training, använder man sig av ett kognitivt och ett behavioristiskt perspektiv.

Vidare läser vi att psykoanalysen ser aggression som en biologisk drift, energi som måste få utlopp. När man lever ut aggressionen blir man ”mätt”.

Genom att se på aggressiva handlingar kan aggressionsdriften bli tillfredsställd via ombud, katharsis. I Nationalencyklopedin (1981) förklaras katharsis såsom utlösning av uppdämd psykisk energi, avreaktion. Vi läser också att frustrations-aggressivhypotesen innebär, att individen hindras att uppnå ett visst mål, eller när förväntningarna sviks, väcks aggressionsdriften och ett aggressivt beteende riktas mot den eller de personer eller objekt som är hindrande.

Goldstein (2001) skriver att ett biologiskt perspektiv består av samspel mellan genetik, utvecklingsfaktorer, hjärnans funktioner, biokemiska processer, samt hormoner. Biopsykologiskt synsätt säger, exempelvis att flickor är mindre aggressiva än pojkar och detta kan bero på kopplingen mellan testosteron och aggression, speciellt under tonåren.

Behavioristisk/social inlärningsteori säger att aggression är ett inlärt beteende. Människan är en respondent på sin omgivning och påverkas av omgivningsfaktorer. Beteendet lärs in genom belöning, observation och imitation, modellinlärning och miljöfaktorer.

Kognitiv social inlärningsteori menar att man bygger vidare på frustrations-aggressionshypotesen. Den kognitiva inriktningen fokuserar på hur tankar, regler,

normer och barnuppfostringsstrategier påverkar beteendet. Socialt beteende kontrolleras av kognitiva program som kallas script. Med script menas alla rutiner som känns igen, t.ex. matsituation, man vet hur man gör, och detta skall etableras tidigt. Dessa program talar om för barnet hur de skall uppföra sig, de lagras i minnet och plockas fram vid behov, exempelvis vid en konfliktsituation. Barnet lär sig dessa program via observationsinlärning och genom belöningar och förstärkningar. Belöningar är medlet för att nå ett visst mål och om det lyckas upprepas beteendet. Så kan såväl ett icke aggressivt beteende som ett aggressivt beteende läras in. Det aggressiva beteendet kan bli en vana och det sker en stimulusgeneralisering, man uppfattar liknande situationer som lika. Efter ett tag är vanan så inlärd att den sker automatiskt (a.a).

2.2.2 Konflikter

de Klerk (1991) skriver att konflikter finns överallt, men främst inom oss själva. Största delen av våra liv är vi sysselsatta med att hantera, bearbeta, undvika och lösa medvetna och omedvetna personliga konflikter. Att växa, att utvecklas och att mogna är en oupphörlig konfliktbearbetningsprocess.

Enligt Kveli (1994) uppstår konflikter överallt där människor träffas. Det finns två sätt att se på konflikter. Det ena innebär att man anser konflikter vara av ondo och att de till varje pris bör undvikas. Det andra sättet innebär att man betraktar konflikter som ett naturligt inslag i mänsklig samvaro och inser att de innehåller dolda utvecklingsmöjligheter.

I Nationalencyklopedin (1993) definierar man ordet konflikt lat: Conflīctus som sammanstötning, kollidera, råka i strid, kämpa, motsättning som kräver lösning.

I Ordboken (2002) definieras konflikt:§1 Förhållande av motsättning; strid mellan människor, åsikter, intressen, tankar, tvist, slitning, friktion, stridighet, kamp, särskilt i fråga om intressemotsättningar.

Maltén (1998) gör en sammanfattning av olika författarnas definitioner om konflikten. En konflikt uppstår vid en sammanstötning, en kollision eller annan oförenlighet mellan mål, intressen, synsätt, värderingar, grundläggande behov eller personlig stil.

de Klerk (1991) skriver att möta ett motstånd är att ställas inför en konflikt. En kollision som förekommer mellan våra egna intressen och något hinder eller någons annans intresse. I och med att vi finns till uppstår konflikter. Han skriver vidare att i många fall skapas en konflikt när två viljor möts. Parterna har svårt att enas om vad som ska göras, eller hur man ska handla i en given situation. Detta kan uppkomma genom att personerna har olika intressen, känslor, värderingar, åsikter, handlingar och inriktningar mm. Det rör sig alltså om kollisioner som uppstår mellan människor som är beroende av varandra för att kunna utföra sina arbetsuppgifter.

Wahlström (1996) menar att de flesta förknippar ordet konflikt med obehag eller oro, och de kan ofta räkna upp flera negativa ord för känslor de får, när man ber dem associera till ordet konflikt.

Då och då förekommer det dock att man nämner uttryck som ”möjlighet till växande” eller ”utveckling” i samband med konflikt. Konflikter är för de flesta plågsamma då de pågår, men erbjuder möjlighet till mognad och utveckling. Vår förmåga att hantera de konflikter vi hamnar i avgör hur väl vi kommer att må, och hur vår möjlighet till självständighet och självinsikt kommer att tillvaratas. Eftersom många människor ser konflikter som något obehagligt väljer de ofta att förtränga dem eller att vägra se dem. Reaktionen är olika när det uppstår problem, det kan förekomma olika beteenden när vi hamnar i konfliktsituation t.ex. vi vägrar att se problemet eller vi bagatelliserar det, letar efter syndabocken, dela eller överföra ansvaret. Det gäller att i tid ta itu med en växande konflikt. Analysen med samtalspartner kan vara hjälplig, dessutom ska man vara uppmärksam inför olika signaler vilka talar om att konflikten är på gång.

2.2.2.1 Olika konflikter och dess orsaker

Lennéer-Axelsson och Thylefors (1996) säger att *den otrygga gruppen* kan vara en grogrund för missnöje, frustration och konflikt. Det kan handla om ett ledarskap som inte tar vara på gruppens förmåga. Om en ledare har en genomauktoritär karisma leder det ofta till att gruppen inte tar ansvar för sin situation. I en klassrumssituation leder det till att eleverna känner att allting är minutiöst bestämt av läraren och att delaktighet inte är att tänka på. Skenkonflikter kan då skapas för att lätta på frustrationen över avsaknaden av inflytande.

de Klerk (1991) anser att de mest bekanta och mest diskuterade är konflikter mellan oss själva och andra, dvs. relationskonflikter. När vi talar om konflikter så menar vi i allmänhet just dessa. Problem i familjen eller på arbetsplatsen beskrivs oftast som konflikter mellan ett par eller flera personer. Många typer av konflikter tar sig uttryck i relationskonflikter. Samme författare skriver vidare att *missuppfattningar* ofta är anledning till en konflikt, kanske orsakad av att man inte lyssnat tillräckligt på varandra, en brist i kommunikationen. *Intressekonflikter* är när någon eller några individer har olika intressen och behov och handlar utifrån dessa utan att vilja kompromissa i samarbetet. *Maktkonflikter* handlar om vem som ska ha makten att bestämma.

När makt missbrukas och används till att förtrycka andra med uppstår lätt en konfliktsituation. *Värderingskonflikter* grundar sig i att vi människor inte vill eller kan ta till sig andra människors tankar och åsikter, värderingar som är starkt rotade från barndomen och därför svåra att förändra. Värderingar kan förändras men det är oftast en lång process (a.a).

2.2.2.2 Konflikthantering hos individen

Wahlström (1996) säger att man redan under mycket tidiga åldrar kan se att pojkar och flickor har olika metoder att hantera konflikter. Flickorna löser dem ofta privat

och indirekt. De pratar om varandra med sin bästis. Det är mycket ovanligt med rak kommunikation till den man är osams med. Pojkar löser däremot ofta sina konflikter med hotelse, hån och slagsmål. De vänder sig direkt till den de är osams med, och det finns ofta ett inslag av våld eller hot om våld. Samma författare skriver att det är svårt att definiera problemet och vad det verkligen handlar om. Speciellt svårt blir det om det finns underliggande problem som tar kraft och orsakar olust. För att de plågade ska kunna bli av med sin olust måste problemet komma upp till ytan. När det talas om sådana konflikter används ofta bilden av ett isberg. Bara en tiondel syns ovanför vattenytan och resten finns dolt därunder och kommer att tjäna som ammunition till nya konflikter. Wahlström säger också att ingen riktig konfliktlösning sker när en vuxen går in och agerar domare genom att be dem som är oense att sluta bråka och skaka hand med varandra och be varandra om förlåtelse. Då får antingen båda skulden eller pekas en ut som den skyldige. Ingen lär sig något på detta. Man kan likna det med att sätta ett plåster på ett otvättat sår. Vidare skriver Wahlström att dagliga konflikter ofta löses med kompromisser, men ibland blir konflikterna svårlösta och det beror ofta på att starka känslor är inblandade. Därför är det viktigt att bearbeta känslor i en konflikt-hantering för att lösningen ska bli någorlunda bestående och tillfredsställande.

Carlander (1990) skriver att konfliktlösning bland barn och ungdom ger ökad insikt och förståelse för egna och andras känslor, tankar, behov och motiv. Att lära sig hantera konflikter kan minska våldshandlingar och ger andra och bättre verktyg än fysiskt våld mot dem som man blir arg på. Samarbete och konfliktlösning i en grupp leder till ökad insikt i hur problem uppstår och om konfliktens natur. Trivseln och tryggheten i en grupp är avgörande för hur gruppen och de enskilda individerna i den känner sig motiverade att vilja prestera och delta i gruppens arbete. Carlander skriver vidare att självförtroendet hos barn ökar om de vet att konflikter kan lösas när de inträffar, utan att någon vinnare eller förlorare utses. Insikterna hos dem som upplever att meningsskiljaktigheter kan lösas kan ge näring åt känslan att konflikter inte nödvändigtvis behöver leda till något negativt, att de går att lösa. För barn som upplever många konflikter runt omkring sig kan det vara särskilt viktigt att få uppleva vuxna som engagerar sig och arbetar för att konflikter blir lösta.

Åberg (1995) skriver att man som ledare vid konflikthantering bör tänka på att uppmuntra öppenhet och att sätta lagom press på de inblandade. Man bör även tänka på att förtydliga och klargöra vad som sägs. Barns förmåga att hantera konflikter är beroende av deras ålder och mognad. Orsaken till att yngre barn ofta inte klarar av att hantera en konflikt är att de inte helt och fullt förstår situationen. De kanske inte riktigt förstår motparten eller motpartens krav eller inte helt kan skilja på sak eller person. Allt eftersom eleverna blir äldre och mer tränade i att hantera konflikter kan man kräva mer av dem.

Carlander (1990) skriver också att det är viktigt att som pedagog inte lämna en konflikt åt sitt öde och hoppas att den skall lösas av sig själv. Pedagogen får heller inte ge sig in i rollen som domare vid hantering av konflikter. Han eller hon skall istället ha en roll som medlare och lyssna på de inblandades version av det inträffade. Vanligtvis har de inblandade olika syn på konflikten, men trots detta måste man försöka komma fram till en gemensam lösning. Carlander skriver vidare

att man som pedagog bör tänka på att all konflikthantering måste få ta tid, att försöka närma sig en lösning på problemet försiktigt och stegvis.

de Klerk (1991) belyser vikten av att titta på orsaken till konflikten när man studerar eller försöker lösa den. Det som syns på ytan är inte alltid vad det egentligen handlar om. Han skiljer på konfliktens symptom, konfliktens orsak och den verkliga konflikten. Symptomen är det man ser av en konflikt, t.ex. bråk om vem som skall få den sista godisbiten. I detta fall är symptomen en stridighet mellan två viljor som båda vill ha karamellen. Tittar man sedan på konfliktens orsak kan det vara något helt annat, allting bottnar i, exempelvis att den ena känner sig åsidosatt från tidigare situationer. Den ena kanske är nertryckt av den andre, mobbad mm. Den verkliga konflikten man skall lösa är alltså den enas mobbning av den andre. När man handskas med och försöker lösa konflikter måste man ha en helhetssyn. Man måste kunna se ”igenom” symptomen för att komma till konfliktens kärna. Det kräver lyhördhet. Sammanfattningsvis, skriver de Klerk att det är av stor vikt att man tar tag i de mest akuta problemen och hanterar dessa (a.a),

Enligt Åberg (1995) är det viktigt att man som ledare vid konflikthantering tänker på att uppmuntra öppenhet och att sätta lagom press på de inblandade. Man bör även tänka på att förtydliga och klargöra det som sägs. Åberg har följande råd till en gruppleddare vid konflikthantering; försök ha en öppen och accepterande attityd. Här finns inte ”rätt” eller ”fel”. Var och en måste få uttrycka det han eller hon känner och tycker utan att bli värderad. Författaren rekommenderar att ställa öppna frågor som: Vad? Hurdan? Hur? Vem? När? Var? Använda ordet ”jag” istället för ”man”. Försök få med alla men respektera om någon vill vara tyst. Fokusera känslor och upplevelser, lyssna – be om klargöranden och fokusera likheter och olikheter. Delta aktivt, men försök att styra så lite som möjligt samt sammanfatta och klargör. Samtal som redskap förekommer i många olika terapeutiska metoder, en av dessa är just ART-metoden. I nästa avsnitt kommer vi att redogöra för, vilken roll samtalet har i arbete beträffande aggressions- och konflikthantering.

2.2.2.3 Konflikthantering utifrån styrdokumentet LPO 94

Utgångspunkten för all undervisning är den föreskrivna läroplanen LPO 94 (Utbildningsdepartementet, 1998), samt att inhämta kunskap i alla former både socialt, praktiskt och teoretiskt. LPO 94 har medfört en förändrad styrning av skolan. Staten har successivt övergått från en detaljerad till en mål- och resultat-inriktad styrning. Läroplanen skall innehålla övergripande mål för utbildningen i hela landet och regeringen utgår från att denna decentralisering från stat till kommun åtföljs av en motsvarande decentralisering till de enskilda skolorna. Huvudprincipen bör vara att besluten fattas på den nivå som är närmast dem som berörs.

Styrdokumentet belyser hur det socioemotionella klimatet skall vara i resursskolan och följande avsnitt ur LPO 94 visar hur viktigt det är att skapa en god miljö för att förebygga och hantera konflikter.

Skolans uppdrag är att främja lärande där individen stimuleras att inhämta kunskaper. I samarbete med hemmen skall skolan främja elevernas utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar (LPO 94).

- Skolan skall präglas av omsorg om individen, omtanke och generositet. Utbildning och fostran är i djupare mening en fråga om att överföra och utveckla ett kulturarv - värden, traditioner, språk, kunskaper – från en generation till nästa (a.a.).
- Skolan skall därvid vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran och utveckling. Arbetet måste därför ske i samarbete med hemmen (a.a).
- Skolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Den skall framhålla betydelsen av personliga ställningstaganden och ge möjlighet till sådana (Utbildningsdepartementet 1998).
- Skolan skall sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet och vilja och lust att lära. Personlig trygghet och självkänsla grundläggs i hemmet, men även skolan har en viktig roll därvidlag (LPO 94).
- Alla som arbetar i skolan skall aktivt motverka trakasserier och förtryck av individer eller grupper (a.a).
- Skolan skall sträva efter att varje elev känner trygghet och lär sig ta hänsyn och visa respekt i samspel med andra (a.a).
- Läraren skall öppet redovisa och diskutera skiljaktiga värderingar, uppfattningar och problem, uppmärksamma och i samråd med övrig skolpersonal vidta nödvändiga åtgärder för att förebygga och motverka alla former av kränkande behandling (a.a).
- Skolan skall sträva efter att varje elev kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen (a.a).
- Skolan skall sträva efter att varje elev känner trygghet och lär sig ta hänsyn och visar respekt i samspel med andra (a.a).

3 METOD OCH GENOMFÖRANDE

Detta kapitel omfattar de avsnitt som handlar om studiens metod och genomförande. Inledningsvis argumenterar vi för den valda metodiska ansatsen. Därefter presenteras urvalsgruppen, varefter intervju- och bearbetningsförfarandet beskrivs. Slutligen följer en diskussion om studiens tillförlitlighet, trovärdighet samt etiska övervägande.

3.1 Urvalsgrupp och avgränsningar

Resursskolan är en mötesplats för elever som oftast är utagerande, vilken är ett forum för olika metoder som hanterar aggressioner och ger redskap till alternativt beteende. Urvalet av resursskolan baserades på den specifika arbetsmiljön där man arbetar med elever som är i behov av särskilt stöd samt att där ackumuleras konflikter och aggressiva handlingar som kan bli ett faktum. Studien avgränsas till att omfatta en kommun i södra Sverige.

Urvalsgruppen består av tre manliga och tre kvinnliga pedagoger, vilka genomgått ART-utbildning i aggressionshantering. Dessa pedagoger kommer vi i fortsättningen att benämna som ART-ledare. För att kunna få mer trovärdighet för studien, har vi försökt intervjuva en del elever som har deltagit i ART-metodens träning, men på grund av de specifika förhållandena på resursskolan har vi endast lyckats intervjuva en elev, vilket vi är tacksamma för. Resursskoleelever är elever som är i behov av särskilt stöd, och inte alltid är öppna för kontakter. Sammanlagt är studien baserad på frivillighetsprincipen där sju respondenter, dvs. sex ART-ledare och en elev deltagit.

3.2 Metodval

Att använda intervjun som metod, tyckte vi var lämpligt, där de intervjuades känslor och tankar kan iakttagas, vilka framkommer i deras kroppsspråk under en intervjusituation. Enligt Repstad (1993) finns det dessutom, vid behov, möjlighet att kontakta de intervjuade efteråt om något skulle vara oklart vid sammanfattningen av resultaten. Såsom denne författare förespråkar, har vi reflekterat, analyserat och kommenterat svaren som vi fick vid intervjuerna, och de slutsatser vi dragit av undersökningen.

Samme författare skriver att kvalitativa och kvantitativa metoder är verktyg. Användbarheten bestäms av de forskningsfrågor som ställs. Att använda intervju som metod innebär att sträva efter att bredda, berika och förnya befintliga föreställningar om kunskap och forskning. Den kvalitativa forskningen handlar om att tolka meningsfulla reaktioner.

Anledningen till att vi valde intervjuer som en undersökningsmetod var att enligt samme författare forskningsintervju är en mellanmänsklig situation, ett samtal mellan olika parter om ett tema av ömsesidigt intresse. Det är en specifik form av mänskligt samspel, där kunskap utvecklas genom en dialog. Samspelet är varken anonymt eller neutralt. Vi tyckte det var viktigt att skapa en direkt relation med undersökningsgruppen för att kunna observera den mänskliga faktorn, reaktioner och relationer, där känslor och samspel spelar stor roll. Av den anledningen valde vi en kvalitativ ansats för att nå studiens syfte.

Den teknik vi valt att arbeta efter kan beskrivas enligt Merriam (1994) som ”delvis strukturerade intervjuer”. Därmed avses ett intervjuförfarande där man visserligen arbetar med på förhand bestämda frågor och temata, men samtidigt ger utrymme för att den exakta ordalydelsen och frågornas inbördes ordning kan variera från intervju till intervju. Tillvägagångssättet har den uppenbara fördelen att forskaren under intervjuens gång kan anpassa frågorna efter intervjupersonens kunskaper om det aktuella fenomenet samt, när det är påkallat, tillfoga följdfrågor och be om ytterligare preciseringar.

Enligt May (2001) är ett personligt möte mellan forskaren och intervjupersonen en viktig del i forskningen. Det blir ett aktivt utbyte av erfarenheter och skapar delaktighet. Här får känslor och erfarenheter ingå som en naturlig del i forskningen. Det här mötet är ett socialt möte.

3.3 Genomförande

ART-ledarna och eleven på resursskolan kontaktades och informerades om syftet med denna studie. Samtliga ART-ledare var positiva till att medverka. Nästa steg var att diskutera intervju- och dokumentationsform, samt att intervjuerna kommer att ske enskilt. Vi informerade om att en av oss kommer att stå för den muntliga delen i intervjun, medan den andra antecknar. Vår första tanke var att använda bandspelare under intervjuerna, vilket enligt Kvale (1997), är det vanligaste sättet att registrera på, men det bedömdes av respondenterna som störande.

Intervjufrågorna skickades efter överenskommelse per mail. Vi hade kontinuerlig kontakt med ART-ledarna och fick bekräftelse på att de erhållit intervjufrågorna och godkänt dessa.

Vi kom överens med respondenterna om att intervjuerna skulle ske på eftermiddagar efter skolans slut, dock att intervjun med eleven skulle ske under skoltid. Tid bokades, och vi genomförde, såsom vi tidigare nämnt, intervjuerna med ART-ledarna individuellt, sedan kom vi överens om att vid behov få återkomma med kompletterande frågor.

Vidare kontaktades eleven på den utvalda resursskolan vilken ingår i ART-programmet. Eftersom en av denna studiens författare arbetar på resursskolan, hade vi den direkta kontakten med denne. Vi valde att den av oss som känner eleven väl, var lämpligast att utföra intervjun. Detta pga. att eleven har svårt att öppna sig inför

främmande personer. Eleven informerades grundligt om varför vi ville intervjua denne och i vilket syfte och att eleven kommer att intervjuas enskilt och att det kommer att ske under skoltid. Vidare informerades vi om att vi kommer att använda oss av få, enkla och tydliga frågor. Anteckningarna kommer att ske både under och efter intervjuerna. Under intervjun med eleven kommer vi att använda för ändamålet anpassad dokumentationsteknik, dvs. vid detta tillfälle kommer anteckningarna att göras efter intervjun, eftersom eleven skulle ha svårt föra att koncentrera sig på frågorna och uppleva antecknandet som störande. Efter bearbetningen kommer vi att läsa upp anteckningarna för eleven.

3.3.1 Etiskt förhållningssätt, reabilitet och validering

Människor agerar utifrån det de tror sig veta. I en undersökning som denna är därför många gånger de intervjuades uppfattningar om sakernas tillstånd långt mycket viktigare än den faktiska verkligheten. Resultaten i denna studie hänför sig huvudsakligen till uppfattningen hos ART-ledarna och eleven. Vad som behandlas är således metodens effekter såsom de upplevs av de intervjuade.

Repstad (1993) skriver att folk kommer ihåg konkreta händelser bättre än tankar och känslor. De kommer naturligt nog dessutom bättre ihåg sådant som varit viktigt för dem. Han förklarar vidare att därför är det bättre att metodiskt sett koppla intervjun till konkreta händelser och upplevelser än att be om allmänna redogörelser för vad de tyckte förr om dessa.

I vår studie anser vi att det är viktigt att basera undersökningen på etiska och moraliska normer. Detta baserar vi också på vårt förhållningssätt. Vi använder oss av egna och andras upplevelser, tankar, känslor och uttalanden och vid dessa är det viktigt att behålla reabiliteten det vill säga den allmänna tillförlitligheten.

Validiteten i studien innebär att man kontrollerar och ifrågasätter trovärdigheten i ett arbete för att utröna om forskaren verkligen undersöker det som ska undersökas och inte någonting annat. Begreppet validering används inom den kvalitativa forskningen i betydelse av giltighet eller trovärdighet. Kvale poängterar, att validering inte tillhör något särskilt stadium i undersökningen, utan bör uppmärksammas under hela processen och påbörjas redan före starten av undersökningen. Att validera innebär att ständigt kontrollera, ifrågasätta och teoretisera upptäckterna. När det gäller kvaliteten i en kvalitativ studie, beskriver Åberg-Bengtsson (1998, s 81) med hänvisning till Larsson (1993), några intressanta termer.

”The concept of *professionalism* (the researcher’s way of carrying out the study)...incorporates suggestions like Larsson’s (1993) three overall criteria, namely *perspective consciousness*, *internal logic*, and *ethical value*.”

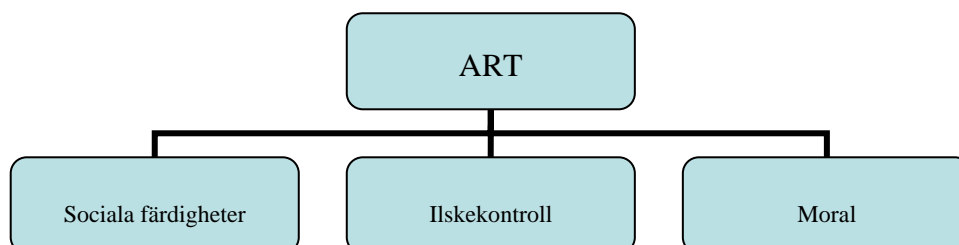
Dessa begrepp blir viktiga i en studie av det här slaget. Att medvetandegöra olika perspektiv i analysarbetet, föra en inre logisk tolkning av materialet, samtidigt som materialet teoretiseras och att man kontinuerligt gör etiska värderingar på olika plan

under arbetets gång. Eftersom det förekommer citat från olika intervjuer, är det viktigt att behandla respondenterna med respekt och inte avslöja deras identitet. Detta är vår skyldighet att se till att anonymiteten är garanterad.

Respondenterna informerades om konfidentialitetskravet, det vill säga rätten att avbryta sin medverkan samt möjligheten av att ta del av resultaten, vilket ger dem möjlighet att komplettera och förtydliga sina svar vid behov.

4 RESULTATREDOVISNING

Resultatet redovisas utifrån metodens tre huvudkategorier, vilka presenteras i figuren nedan.

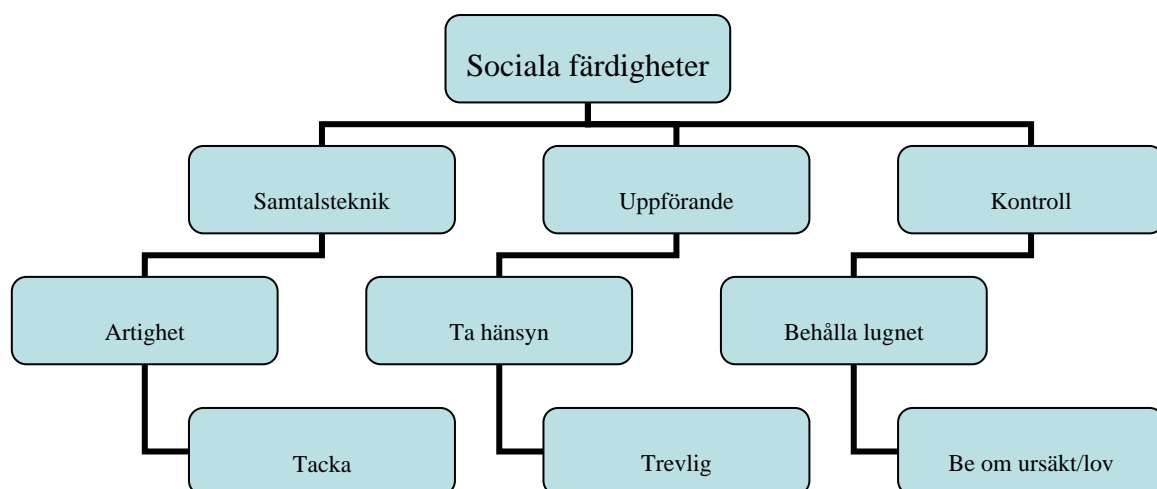

Figur F1: Synopsis: Huvudkategorier

Vid analysen av intervjuerna har också framkommit en rad subkategorier som vi presenterar i anslutning till redovisningen. Texten vävs samman med citat från de sex respondenterna. Varje citat har vi markerat med bokstaven L med påföljande siffra, vilket representerar antalet respondenter (L1-L6). Elevintervjun kommer att presenteras separat.

4.1 Sociala färdigheter - redovisning av huvudkategorin

Nedanstående figur illustrerar huvudkategorin *sociala färdigheter* med sina nio subkategorier.

Figur F 2: Sociala färdigheter och dess subkategorier

Subkategorier formulerades efter ART-ledarnas observationer och kommentarer vilka framkommit i intervjuerna. Respondenterna förklarade att ART-metoden lär eleverna agera i vardagliga sociala situationer, något som inte alla elever fått på ett naturligt sätt i hemmen. ART-ledarna har observerat, hur elever har lärt sig att på ett mer naturligt sätt finna sig i vanliga situationer när man exempelvis ska presentera sig, uppträda på ett artigt sätt, kunna fråga om hjälp, be om ursäkt, samt tacka. Detta har blivit mer naturligt för eleverna och även ART-ledarna ser en förändring i sitt eget sociala beteende. Den sociala miljön har förändrats till det positiva där artigheterna har blivit till en vana. Två av ART-ledarna uttrycker det på följande sätt:

Eleverna har blivit artiga, frågar mer om lov och om man får vara med. (L2)

De upplevs allmänt trevligare. De kan gå ifrån situationen, här menar jag vid konflikt och sedan i lugn och ro prata om det. Tänker på konsekvenser mer nu än förr. De vet mer hur det skall vara, ändå kan jag inte påstå att detta alltid fungerar. (L3)

Vi ställde frågan om respondenterna märkt någon skillnad i gruppen gällande stämningen beroende på träningen med ART.

En av ART-ledarna anser att tack vare träningen med sociala färdigheter har atmosfären blivit bättre och stämningen i gruppen har blivit allmänt förbättrad uttrycker sig en av ART-ledarna, där man tydligt ser att eleverna klarar mer av att hålla sig lugna och kan kontrollera sitt humör bättre.

Jag märker att eleverna själva kan påpeka, kräva av varandra, alltså själva påverka stämningen i gruppen. Ibland ser jag i deras ansiktsuttryck att de anstränger sig för att behålla koll. (L4)

Jag tycker att eleverna möter och behandlar varandra på ett bättre och mer kamratligt sätt . (L5)

De intervjuade ART-ledarna har kunnat observera vissa effekter i det vardagliga beteendet och har sett en förändring i hur eleverna pratar med varandra, reagerar, ställer sig till konfliktsituationer, samt att de verkar nöjda med sina små framsteg. Detta kan vi förtydliga genom citaten från en av respondenterna:

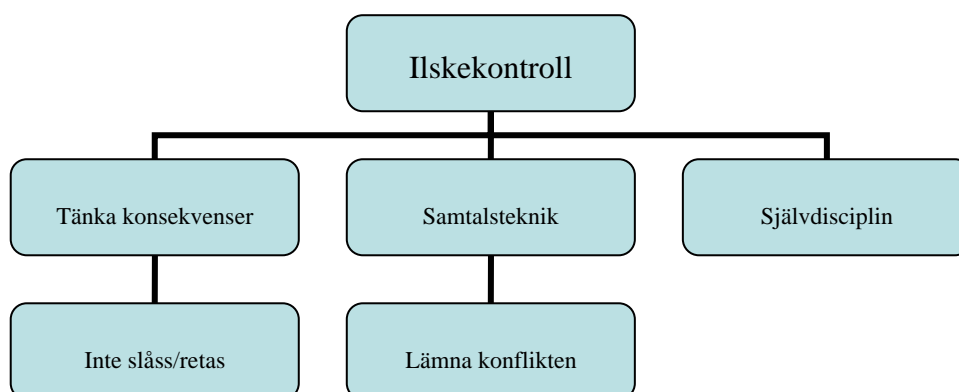
Eleverna kan känna sig duktiga och de säger: -Jag är och kan ART. Jag har kunnat observera att eleverna iakttar och har krav på varandra och vill se skillnader. (L6)

Beträffande den sociala kompetensen framkom det att denna ofta är bristfällig och därför blir ART-träningen inte alltid så naturlig, den går till överdrift. Elever kräver en överinläring för att få det till en automatiserad färdighet. ART-ledarna är lyhörda och ser de små stegen som sedan bekräftas av dem. Att säga tack eller be om hjälp och ursäkt är inte alltid det lättaste och mest naturliga, dock möjligt efter en del ART-träning.

När man tränar på ART så kan ibland rollspelet upplevas som överdrivet, det är överinläring, men det är kanske det som sen fungerar ute i samhället. (L4)

4.2 Ilskekontroll - redovisning av huvudkategorin

Vid analysen av ilskekontrollkategorien har det framkommit fem subkategorier. Dessa illustreras i figur F 3 *Ilskekontroll* och dennes subkategorier.

Figur F 3 Ilskekontroll och dess subkategorier

Figuren ger en bild av huvudkategorin och citaten förtydligar effekterna ytterligare. ART-ledarna har observerat en skillnad i det sociala klimatet i gruppen. Det har blivit lugnare och eleverna vistas oftare i sina klassrum där det finns tillfälle till samtal, gemensamma stunder, samt att de visar mer respekt för varandra och därför flyter samarbetet bättre numera. En av de manliga ART-ledarna betonar att:

Eleverna säger att det blivit lugnare i klassen och att de får mycket ut av metoden. Jag ser hur de backar och tänker till även då när de kanske vill smälla till. (L1)

Genom att träna ilskekontroll får eleverna distans till sin ilska och att sen få komplettera med sociala färdigheter har de blivit mer öppna och medvetna. (L5)

ART-ledarna betonar att eleverna numera behärskar sig i krävande konfliktsituationer. Jämfört med tidigare har det skett en märkbar förbättring i deras aggressiva beteenden.

Jag ser tydliga tecken på att eleverna försöker behärska sig. Detta är inte lätt och ibland retas de med varandra ändå, men viktigaste är att de försöker. (L4)

Enligt de intervjuade ART-ledarna är det lugnare i gruppen, eleverna är medvetna om beteendalternativ och om hur man kan hantera sin ilska, samt att alla använder sig av samma ART- metod. Citaten nedan ger en tydlig bild över detta.

Detta har allmänt förändrat arbetsklimatet, vi reflekterar över reaktioner, beteende och bemötande. Det allmänna samspelet i gruppen är bättre. ART har en statushöjande effekt. Eleverna får

bättre självkänsla, eftersom det är populärt att ingå i träningen. Eleverna visar på ett bättre socialt beteende, fungerar bättre ute i samhället. (L2)

ART-ledarna uttrycker att eleverna har slutat att kasta saker och förstöra inne i klassrummet, de är mera rädda om saker och ting i sin närmaste omgivning. Eleverna tänker mera efter vilka konsekvenser deras beteenden kan få.

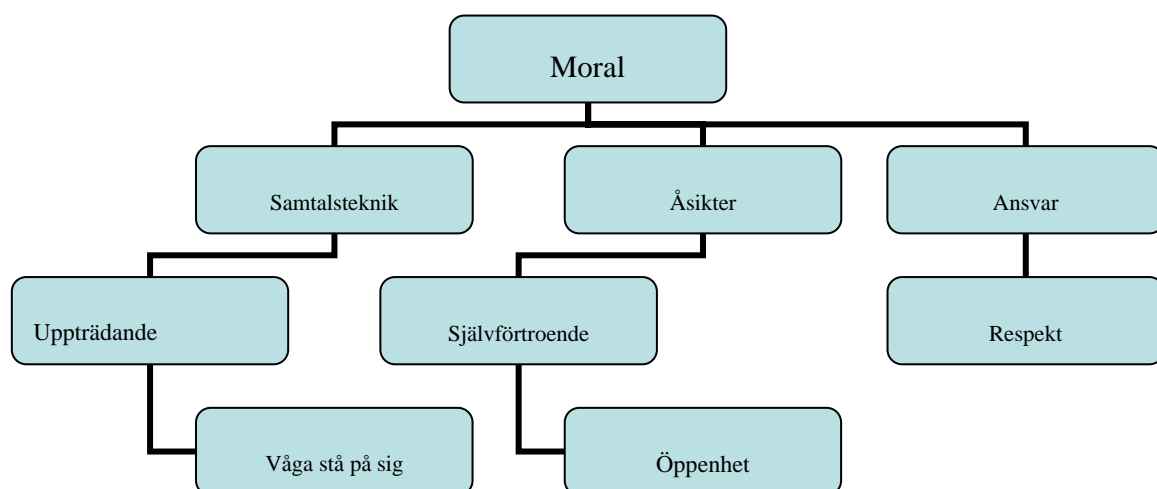
Det är roligt att kunna se att eleverna är mer rädda om saker runt omkring sig. Det händer mer sällan nuförtiden att de förstör på skolan, vilket var ganska vanligt innan.(L4)

ART-ledarna beskriver att en viss mobbningstendens finns kvar, men den har minskat. Eleverna vet hur det ska vara, de är mer medvetna, de utvecklar sitt samvete och reflekterar mera över sitt beteende.

Jag har märkt att de är snällare mot varandra. Har högre krav på sin omgivning och slår inte till varandra lika ofta samt det grova språket har börjat försvinna. (L6)

4.3 Moraliska aspekter - redovisning av huvudkategorin

I figur F4 visas en bild där huvudkategorin *moral* och dennes åtta subkategorier framgår.

Figur F4 Moral och dess subkategorier

Respondenterna ger uttryck för att denna del av metoden är mest präglad av öppenhet, vilken är det viktiga redskapet i sammanhanget. Eleverna har möjlighet att tala fritt och tränar på att våga framhäva åsikter samt våga stå för dessa. Detta baseras på gruppens trygghet samt respekt för sig själv och andra.

Genom moralträningen kan man bli mer ärlig och mer precis i sina uttalanden. Eleverna tränar på att våga stå för sin åsikt, det skall vara tillåtet att tänka och säga fel, vilket ibland kan vara svårt för oss ledare att inte säga emot. Respekten är viktig, men det är inte alltid lätt för gruppen att behålla lugnet. (L6)

I denna del av träningen har vi chans att samtala mycket och få inblick i elevernas vardag. Detta uppskattas mycket av båda parter. Eleverna vågar säga vad de tycker och vi ser att respekten i gruppen har ökat. (L2)

4.4 Redovisning av elevintervju

Nästa steg var att intervjua en elev som ingår i ART-programmet .

Första frågan gällde hur respondenten fått kontakt med ART-metoden. Eleven berättade att en lärare valde eleven till gruppen, på grund av att enligt henne passade respondenten bra i ART-träningen.

Jag har inte just sådana svårigheter med aggressioner men detta skulle ändå passa mig. Det var spännande och nytt för mig.

På frågan hur eleven använder sig av ART- metoden i de dagliga situationerna, svarar eleven att:

Jag ber snällt, jag öppnar dörrar för folk. Där hemma snackar jag trevligt och är inte lika uppnosig som innan.

Vidare ställdes frågan om respondenten kan beskriva hur metoden används i klassen/gruppen.

Jag kan se hur de andra håller på och kan inte stoppa bråket. Ibland tänker jag ART, men inte alltid. Det är inte lätt att göra som man säger i ART. Men jag tror att jag är bättre än de andra men vi har ändå mindre bråk nu.

Här kan vi konstatera att förmodligen är eleven i en utvecklingsprocess, vilket kan bero på regelbunden ART- träning. Att kritiskt kunna granska andras avvikande beteende och klara av att behärska sig i dessa situationer kan vara tecken på att tankeprocessen beträffande hanteringen av aggressivt beteende är på gång.

Vi fortsatte att fråga hur det känns att kunna använda metoden när det behövs.

Jag har det med mig, det sitter i bakhuvudet på mig. Jag använder det när jag behöver, jag kan se på andra när de gör fel, inte att jag bryr mig men jag vet vad som är rätt.

Vidare frågade vi om respondenten kunde mer konkret beskriva sina observationer på andra elevers beteenden och denne svarade:

Bättre efteråt, för mig men inte för alla, vi tänker olika. Man ser skillnad mellan de som går och inte går/deltar i ART. Det har blivit bättre med mitt självförtroende. Jag är säkrare på mig själv och jag ser att de andra i gruppen är också lite mer säkra på sig själva. Att gå upp och uppträda framför en publik är mycket lättare för oss idag. Jag tycker att man borde använda ART i andra i skolor för att det fungerar. ART påverkar på ett bra sätt, det kan vara både roligt och jobbigt, ibland vill man inte tänka på det och ibland vill man. Ibland så känner man för att slå till, men man vet att man har ART så borde man tänka igenom. Jag vill att alla i ART-gruppen tänker så annars är det ingen mening att det är bara jag som vet.

Elevens sätt att tänka och analysera ger oss en bild av hans inre tankar och funderingar av att ART är ett användbart verktyg för en social interaktion elever emellan. Eleven påvisar en altruistisk tanke genom att vilja införa ART på andra skolor. Elevens sätt att resonera tyder på att ART har blivit till ett redskap i tanke och resonemang.

För att ytterligare förvissa oss om effekter ställde vi frågan om ART- arbetets påverkan. Eleven svarar:

Jag blir trevligare, mycket roligare att prata med, mer observant, pratar snällt, hälsar, ser folk. Vissa moment funkar, det har jag själv märkt, men det är helt hur man själv tänker. Många av killarna i gruppen kan inte stå tillbaka. Inte alltid jag heller, men jag försöker att antingen gå därifrån eller kalla på någon lärare.

Med stolthet berättar eleven om sin egen förändring sedan denne började med ART-träningen. Däremot är eleven mer kritisk mot andras beteenden, vilket tyder på att eleven är mer medveten och uppmärksammar samspelet där alla påverkar och påverkas.

Vi frågade vidare om respondenten menar att varje beteende har sin konsekvens. Respondenten svarade att det är exakt så som man lärt sig i ART, dvs. att varje situation kräver ett beteende vilket i sin tur resulterar i en konsekvens.

Här kan vi konstatera att eleven är indoktrinerad i metoden och rabblar upp den typiska ART-definitionen, dvs. SBK, alltså Situation, Beteende och Konsekvens. Fortsättningsvis bad vi eleven beskriva vad som tilltalar denne i ART-metoden.

Det var roligt, man fick vara sig själv ändå, lite av varje var bra, t.ex. att rollspela, att kunna prata om svåra saker och att vi har haft jätteroligt tillsammans. Det var bra för att vi fick fika också.

Med den sista frågan ville vi ta reda på om eleven sett någon skillnad beträffande studieresultaten sedan denne börjat sin träning i ART-gruppen.

Jag koncentrerar mig bättre, både jag och andra. Jag kan strunta i den som strular till det och håller på med det jag ska göra och blandar mig inte i. Vi är bättre på att känna av varandra nu och våra problem. Vi vet mer hur vi är och att vi har problem och bråkar ibland.

Vi var nyfikna på om eleven var villig att fortsätta träningen med ART-metoden.

Jag tycker jag har fått mitt och att jag har klarat det rätt bra och jag är nöjd med min insats. Det är roligt och mycket kul, men jag är snart färdig med det här och då vill jag sluta.

4.5 Sammanfattning av studiens resultat

Detta stämmer väl överens med vad ART-ledarna redogjort för i intervjuerna. Vi tog del av ART-ledarnas och elevens subjektiva tankar och observationer, om vilka effekter metoden har på eleven. Så som vi nämnde i början av analysen, är det den faktiska verkligheten som väger mer än fakta sedd utifrån. Det framgår tydligt i intervjuerna att ART-ledarna är mycket positiva till metoden och ser tydliga effekter i verksamheten, vilket speglas i grupp miljön, arbetssättet och i eleven som är det huvudsakliga objektet i sammanhanget. Denna positiva inställning präglar den gemensamma strävan efter att utvecklas som medmänniska. Det sker en parallell utveckling och processen är igång där alla bidrar.

I intervjun med eleven fick vi en kort inblick i dennes *sociala färdighetsträning*, hur denne lär sig kontrollera sin *ilska* och diskutera *moraliska aspekter*, samt har vi fått fram hur individen påverkats och hur detta i sin tur påverkat gruppklimatet. Efter att ha intervjuat eleven ser vi att processen är igång och att ART-metoden påverkat denne i en positiv riktning. Exempel på detta är att, eleven bidrar i det goda klimatet i gruppen, är medveten om sin problematik, samt vad som förväntas av denne i sociala sammanhang. Vi ser att genom metoden bekräftas elevens förmåga att ta

hand om sina brister, och på ett mer medvetet sätt tar eleven ansvar för dessa. Detta är i ett samspel med andra i gruppen.

Sammanfattningsvis har vi i vårt resultat- och analysarbete noterat tydliga effekter och vissa användbara redskap i ART-metoden, och på grund av dessa skapade vi figurer för att visualisera ovannämnda. Vi kunde konstatera att vissa effekter upprepades i intervjuerna med både ART-ledarna och eleven. Vi har observerat att i varje figur förekommer samtalsteknik som en gemensam nämnare.

5 DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Syftet med denna studie är att fördjupa oss i ART-metodens effekter samt att utvärdera dessa i utvald undersökningsgrupp.

Den kvalitativa intervjumetoden lämpade sig väl för uppfyllandet av studiens syfte, eftersom vi fick tillfälle att under intervjuens gång få direkt kontakt med urvalsgruppen och iaktta deras reaktioner. Denna metod kan vi rekommendera vid syfte att skapa en direkt och personlig kontakt med undersökningsgrupper. Tillförlitlighet och validitet har således prövats genom kritisk granskning i studiens olika forskningsmoment. Vi har granskat och tolkat syfte och frågeställningar i förhållande till vald metod, urval, genomförande, granskning och tolkning samt slutsatser. Effekten av detta kan man inte generalisera eller använda i andra studier, eftersom det endast gällde vid ett specifikt tillfälle. Aggressions- och konflikthantering är ett stort område. Ännu större är det att undersöka dess effekter. På grund av detta komplexa problem behövde vi begränsa oss i vår undersökning. Eftersom urvalet av undersökningsgruppen var systematiskt, är studiens resultat inte generellt utan representativt för just denna undersökta grupp.

Innan vi inledde vår studie hade vi tankar och funderingar kring ART-metoden och undrade om denna bara är endagslända inom aggressionshanteringen eller om det är en metod som verkligen ger effekt och därför kommer att stanna i skolans verksamhet. För att få detta bekräftat har vi undersökt följande: se syfte!

I teoridelen redogör vi för vad aggression och konflikt är som fenomen och hur de påverkar individen och dess omgivning. Vidare förklaras med hjälp av några teoretiker hur aggressioner och konflikter uppstår. Aggressioner och konflikter kan uppstå mellan eller inom individer. Ordet konflikt härstammar från latinets och betyder sammanstötning, råka i strid, kämpa samt motsättning som kräver lösning. Vi har också fått lärdom om att det kan finnas många orsaker till aggressioner, vilka skapar konflikter och exempel på sådana är intresse-, värderings-, makt-, och missuppfattningskonflikter. Betydelsefullt är det att som pedagog ha kunskap om aggressioner och konflikter och vad som kan ligga bakom dem för att bättre kunna hantera dessa.

Goldstein (2001) skriver att aggression är en medfödd egenskap, däremot är aggressivt beteende inlärt. Enligt samme författare är aggressivt beteende oftast svårt att förändra. Många ungdomar lär sig det genom upprepning, ofta framgångsrikt, de blir belönade och det leder sällan till bestraffning. Aggressivitet är ett synligt beteende, som ofta används av dem som har svaga, eller som helt saknar socialt konstruktiva alternativ. Ofta framkallas det av den ilska som härrör från barnets kognitiva missuppfattningar om mänskliga reaktioner. Vanligen får det energi och näring från den emotionella upprördheten, som sådana kognitioner ger upphov till. Aggression är, på en och samma gång, ett beteendemässigt, kognitivt och emotionellt fenomen, och den behandling som syftar till att åtgärda den, bör omfatta alla dessa aspekter (a.a).

Ovannämnda aspekter kan tränas i ART-programmet, en metod som går ut på att förändra ett felaktigt sätt att agera. Denna metod är ett konstruktivt redskap och ett socialt beteendialternativ, där eleverna lär sig hantera sin aggression.

I programmet använder man sig av rollspel för att träna ilskekontroll, sociala färdigheter och moralutveckling, något som kommer att utveckla både individen och gruppen. Detta har vi fått bekräftat i intervjuerna med undersökningsgruppen, vilket resulterade i att respondenterna kom fram till att denna metod är ett bra komplement i skolarbetet med elever som är i behov av särskilt stöd. Det kom tydligt fram i studien att individen påverkar och påverkas i en interaktion med omgivningen.

Alla har vi någon gång varit arga och aggressiva mot något eller någon. Det är ett universellt fenomen och det är svårt att tro att någon aldrig har varit arg. Frågan huruvida det är genetiskt betingat eller inte, är enligt förut nämnda teoretiker fortfarande under livliga diskussioner. Oavsett aggressivitetens ursprung är fenomenet ett faktum. Det är alltid någon eller något som står bakom aggressiviteten. Även om aggressiviteten kan härledas till en grupp, dvs. en del av ett samhälle så finns det en enskild individ som agerar aggressivt.

Om unga människor skall bli rustade för framtiden och kunna möta de utmaningar de ställs inför i dagens samhälle där attityder och värderingar ideligen förändras, måste utbildningen leda till kreativitet, initiativ, oberoende, självdisciplin och trygghet. Det är viktigt att vara någon, att bli sedd, respekterad och bekräftad. Eleverna söker uppskattning från sin familj, kamrater, gruppen och skapar genom interaktion med dem, en egen identitet. Vi måste hitta oss själva och veta vilka vi är, för att kunna umgås på ett sådant sätt som känns bra både för individen och i samhället för övrigt. Självförtroende och självkänsla kommer att påverka hela barnets sätt att orientera sig i verkligheten, vilket också Sylvander (1987) påstår. Barnet är mycket beroende av sin familj under uppväxtåren. För att få en positiv självbild, ett starkt självförtroende och en trygg tillvaro bör familjen uppfylla dessa basala villkor.

Detta styrks av Wahlström (1996), som betonar vikten av att känna sig trygg, våga hävda sin åsikt även om inte någon annan håller med. Att vara trygg innebär också att vi tar ansvar och vågar vara med och bestämma, vågar prova något nytt och vågar misslyckas eller lyckas. Trygghet är även att erkänna sina bra och bristande sidor och acceptera dem, göra sig synlig och vara generös mot sin omgivning (a.a.).

Vi upplever att både barn och vuxna idag lever i ett högt tempo. I detta tempo ökar missförstånden och tålmodet minskar. Många föräldrar orkar inte ge sina barn den kärlek och omvårdnad som barnen så väl behöver. Barnen kan då få en känsla av att inte vara tillräckligt omtänkta.

Dessutom vet vi att samhället har stark påverkan på individen genom media, trender och grupptryck. Det förekommer att dagens stressade föräldrar använder sig av media som barnpassare, exempelvis TV, där sedan barnen måste ta hand om alla intryck, förstå och bearbeta dessa själva. Detta kan påverka barnets välbefinnande samt skapa aggressivt beteende.

Under svåra omständigheter blir barn ängsliga och orkar inte med sin tillvaro, vilket kan ta sig aggressiva uttryck i form av olika konflikter. Ängsliga och otrygga barn med dålig självkänsla använder sina försvarsmekanismer och konflikten kan vara ett faktum. Därför är det viktigt att pedagoger känner till och har förståelse för dessa mekanismer, så att man på tidigt stadium kan sätta in åtgärder i en konfliktsituation, vilket krävs av LPO-94 samt bekräftas av Maltén (1998).

Vi upplever också att människor inte heller har tid att sätta sig ner och diskutera konflikter som uppstått. Carlander (1990) menar att vi löser inte våra konflikter som bara blir tyngre och tar alltmer av vår energi.

En del av de aggressioner som kan uppstå på resursskolan baseras på, makt-, intresse-, värderings- och missuppfattningskonflikter som vi enligt de Klerk (1991) närmare förklarar i teoridelen. I den litteratur vi studerat har vi fått kunskap om identitetsutveckling, grupper och samspel mellan människor.

Med ART-metoden får eleverna hjälp att hantera sin ilska. ART-ledarens roll i att skapa motivation, bättre förstå, upptäcka, förebygga, möta och hantera aggressioner och konflikter är nödvändig. I konflikten skall man se individen och bakomliggande orsaken och ej bagatellisera reaktionen, för den behöver inte spegla den egentliga orsaken till konflikten, vilket betonades av ART-ledarna. Vid aggressions- och konflikthantering bör man komma ihåg, att konflikter kan vara konstruktiva, vilka kan bidra till en utveckling för både individ och grupp som Kveli (1994), uttrycker.

Under studiens gång och med stöd av litterära källor samtycker vi med författarna och med de ART-ledare och den elev som vi intervjuat, om hur viktigt det är, att man genast tar tag i de konflikter som uppstår och direkt tar reda på vad som är den bakomliggande orsaken. Detta är först möjligt när affekten lagt sig.

Aggressions- och konflikthantering, i detta fall ART-metoden, är ett långsiktigt, målmedvetet arbete som aldrig får avslutas och där målet fortlöpande bör vara att varje individ ska utvecklas mot en högre mognad, vilket så tydligt framgår i träningen. Lika tydligt framgår det i LPO-94 (Utbildningsdepartement 1998), att pedagoger skall arbeta med det socioemotionella klimatet i skolan och träna eleverna att vara öppna för skilda uppfattningar, respektera och bli respekterad för sina åsikter och för den man är. I pedagogens ansvar ingår att möta, förebygga, upptäcka och hantera konflikter.

Att skapa ett positivt klimat i skolan samt att lyssna på eleverna, lita på dem och ge dem ansvar är ett måste. Viktigt är också att vara konsekvent, ha enkla och tydliga regler. Detta betonades av respondenterna i intervjuerna. Vi anser också det oerhört viktigt att i det pedagogiska arbetet stärka individen och gruppen för att skapa ett varmt och tillåtande klimat, där empatiförmågan tränas. Användning av "det goda samtalet" som en förebyggande åtgärd kan vara effektivt och som exempel kan nämnas Wahlströms (1993) eller Salomons (1978) olika sätt att samtala på, både individuellt och i grupp och denna är en metod vilken vi tror på, och som säkerligen fungerar i alla skolformer. Skillnaden är dock att resursskolans verksamhet erbjuder tät personalstyrka och mindre grupper, alltså flera möjligheter och tillfälle till samtal och dess uppföljning.

Wahlström (1996) betonar hur viktigt det är att ta fram de positiva sidorna hos eleven. Denne måste bli sedd, hörd och få bekräftelse, skriver författaren.

I skolan är det viktigt att eleverna inte bara får med betyg mätbar kunskap, utan också en kunskap om sig själva. Oavsett vilka särskilda behov elever har, är det viktigt att börja med att ta reda på vad de känner och vilken uppfattning de har om sig själva och sin omgivning. Detta samspel är viktigt för att på bästa sätt kunna hjälpa eleverna att lösa sina problem, både psykosocialt och kunskapsmässigt.

I förebyggande syfte bör pedagogen se sin egen delaktighet, vilket Carlander (1990) tydligt poängterar. Eleven och pedagogen måste våga ta tag i de problem som dyker upp under dagen och båda måste ha kunskap om hur man kan hantera och lösa dessa.

ART-metoden är ett redskap och vägen till hantering av aggressivt beteende. Med metodens hjälp skall eleverna kunna hantera sitt beteende i uppkomna aggressionssituationer, skaffa redskap som de har nytta av under hela sitt liv. I intervjuerna har det framkommit hur eleverna får kännedom om sig själva och genom metoden får förståelse för andra i sin omgivning. Övningarna i metoden skapar denna förståelse, samt ger redskap och alternativa lösningar i aggressiva konfliktsituationer.

Under studiens gång har vi undersökt vilka effekter ART-metoden ger och hur dessa påverkar individen, gruppen samt det allmänna klimatet på utvald resursskola. Där har vi med respondenternas hjälp kommit fram till, att metoden är inte endast trendig, utan den lär stanna på grund av sin effektivitet, samt sitt stora användningsområde, där barn, ungdomar, vuxna möts i en gemensam strävan mot att skapa förståelse för sig själv och andra. Dessutom får de *alternativa beteenden* i olika socialemotionella situationer, vilka ibland kan vara krävande att hantera.

En annan tydlig effekt som framkommit är att vissa elever visar varandra mer *respekt* och *förståelse*. Eleverna är på god väg att *utveckla empati*, vilket framkom i intervjuerna. De har också visat en viss förståelse för att någon annan kan må dåligt eller har andra behov och därför behöver visa *hänsyn*, *förståelse* och *tolerans*. Eleverna använder sig av ett så kallat ART-språk, vilket innebär gemensam terminologi för de berörda, ett språkval som dessutom är allmänt accepterat i samhället. Med detta följer automatiskt ett *artigt* och allmänt *altruistiskt beteende*, vilket höjer den *goda stämningen* på skolan. Som ett exempel kan nämnas att eleverna numera kan be om hjälp och tacka på ett mer naturligt sätt, dessutom har skadegörelsen på resursskolorna minskat enligt respondenterna.

Resultatet av intervjuerna visar att ART-ledarna genom sin kunskap och sitt agerande verkar möta, förebygga och hantera konflikter på ett medvetet, pedagogiskt tillvägagångssätt och får ett annat perspektiv på detta. Genom ART-metoden har ledarna fått en arbetsmodell som ger nya verktyg och strategier till att göra det pedagogiska arbetet mer tillfredsställande och mer framgångsrikt. Eleverna får genom metoden lära sig att tänka till och ta *kontroll* över en situation, stanna upp och tänka efter innan de agerar, vilket är viktigt för både individen och gruppen. Eleverna har en mångfald av känslor, vilka de först nu kan sätta namn på, känna igen, förhålla sig till, samt *granska kritiskt* och *hantera*. Här menar vi att

eleverna lär sig uttrycka sina känslor och lär sig bland annat att *konfrontera rädslan* och osäkerhet i olika sociala sammanhang. Eleverna blir *lugnare* och det är positivt för inläringen, vilket skapar nya möjligheter för deras fortsatta skolarbete.

Vår undersökning har lett oss till slutsatsen, att regelbundet arbete med ART-metoden i förebyggande syfte är effektivt. Dock kräver detta en tro på eleven och metoden, tålamod och insikt i att detta är ett långsiktigt arbete innan effekterna blir synliga. Man ska inte ge upp eftersom både elever och ART-ledarna befinner sig i en lång utvecklingsprocess. Detta bekräftades av de resultat vi fick fram via vår studie.

Genom att koppla ihop de inhämtade teoretiska kunskaperna med de intervjuer vi genomfört, tycker vi att vi har fått mer kunskap och förståelse för denna ART metod och dess systematiska gång. Vi kände det som en "Aha"-upplevelse, då vi upptäckte att även vi befinner oss i en process där man inte får skynda, utan ge detta sin tid. Att arbeta med ART-metoden är som en livslång process. Det primära är därför inte att se effekterna omedelbart. Individen förändras successivt, befinner sig en individuell utvecklingsprocess, där effekterna kan bli väldigt subtila, dock betydelsefulla. Vi har även fått fördjupad kunskap och ökad medvetenhet om hur man förebygger, möter och hanterar aggressioner och konflikter med ovan nämnd metod. Våra respondenter betonade vikten av att kunna hantera aggressioner och konflikter med hjälp av en konkret metod, som förändrar gruppklimatet och elevernas beteenden, vilka är i progressiv förändringsprocess. Dock har vi upplevt under studiens gång att ART-ledarna ibland *velat se* metodens effekter, vi har upplevt att dessa respondenter lite väl mycket sett upp till metoden, förskönat den en aning. Detta upptäckte vi då vi intervjuade eleven som var mer kritisk till metodens effekter. Elevens subjektiva känsla var att metoden ibland var för tjugig, samt svår att använda utanför skolans murar.

Vi har reflekterat över om metoden fungerar i alla praktiska sammanhang och vår slutsats är, att troligen är det svårt för eleverna att använda metoden i praktiken där verkligheten kan vara hård.

Både eleverna och ART-ledarna befinner sig i en utvecklingsprocess där båda parter påverkas av metoden och finner den effektiv, fast icke till fullo. Människan blir aldrig fullärd, processen är i gång.

REFERENSER

- Anderberg, T. (1991). *Konsten att argumentera*. Dalkarlsberg: Bokförlaget Nya Doxa.
- Andersson, B-A. (1986). *Utvecklingsekologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, I. (1988). *Barn som behöver*. Stockholm: Folksam.
- Berglund, S. (1995). *Human and Personal identity*. Lund: Studentlitteratur.
- Bra Böckers Lexikon. (1981). Höganäs: Bra Böcker.
- Bruun, U-B. (1981). *Växa-Utvecklas. Från födelsen till skolstarten*. Göteborg: Esselte studium.
- Carlander, M. (1990). *Konflikter och konfliktbearbetning*. Malmö: Almqvist & Wiksell.
- Cullberg, J. (1992). *Kris och utveckling* (3:e uppl.). Stockholm: Bonniers Fotosätter.
- Danielsson, L. och Liljeroth, I. (2000). *Vägval och växande – förhållningssätt*. Stockholm: Liber.
- de Klerk, A. (1991). *Att hantera konflikter*. Stockholm: Timbro.
- D-Wester, Y. (1996). *Elevvård: en pedagogisk fråga*. Uppsala: Skyttmo Förlag AB.
- Ellmin, R. (1985). *Att hantera konflikter i skolan*. Stockholm: Liber.
- Goldstein, A. (2001). *ART Aggression Replacement Training*. Malmö: Offset & Media.
- Isdal, P. (2001). *Meningen med våld*. Stockholm: Gothia.
- Kohut, H. (1986). *Att bygga upp självet*. Borås: Natur och Kultur.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kveli, A-M. (1994). *Att vara lärare*. Lund: Studentlitteratur.
- Lennér – Axelson, B./ Thylefors, I. (1996). *Om konflikter*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lorenz, K. (1974). *Aggressivitet – det så kallade onda*. Stockholm: Pan.
- Maltén, A. (1998). *Kommunikation och konflikthantering*. Lund: Studentlitteratur.
- May, T. (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Merriam, S. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Nationalencyklopedin. (1993). Höganäs: Bra Böcker.
- Nilsson, B. (1993). *Individ och grupp*. Lund: Studentlitteratur.
- Raundalen, M. (1997). *Empati och aggression om det viktigaste i barnuppfostran*. Lund: Studentlitteratur.
- Salomon, B. (1978). *Sam-tal*. Stockholm: Liber AB.

- Storr, A. (1969). *Den aggressive människan*. Stockholm: Pan Nordstedt.
- Sylvander, I. (1987). *Psykologiskt arbete med barn*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Tham, A. (1991). *Perspektiv på barn och ungdom*. Eskilstuna: Tuna Tryck AB.
- Utbildningsdepartementet. (1998). *Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, LPO 94*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- www.ordboken.com (2002).
- Wahlström, G. (1993). *Gruppen som grogrund*. Stockholm: Liber AB.
- Wahlström, G. (1996). *Hantera konflikter – men hur?* Stockholm: Runa Förlag.
- Åberg, K. (1995). *Bland stjärnor och syndabockar*. Solna: Ekelunds Förlag A.
- Åberg-Bengtsson, L. (1998). *Entering a graphicate society. Young children learning graphs and charts*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Intervjufrågor till ART-ledarna

- Hur kom du i kontakt med ART-metoden?
- När gick du utbildningen om metoden?
- Hur använder du ART-metoden i den dagliga verksamheten?
- Ser du någon skillnad i elevernas beteende, kan du beskriva?
- Kan du ge konkreta exempel på individens beteende?
- Har det påverkat dig som pedagog och ledare att arbeta med metoden, kan du beskriva?
- Vill du fortsätta att arbeta med ART-metoden? Kan du motivera ditt svar?
- Kan du beskriva det specifika i metoden som tilltalar Dig?
- Har du kunnat observera någon skillnad i det sociala klimatet i gruppen?
- Beskriv något konkret exempel på hur träningen av sociala färdigheter, ilskekontroll och den moraliska aspekten påverkat eleverna och gruppen?
- Kan du beskriva närmare vad du anser om ART-metoden och dess effekter?
- Skadegörelse före och efter, ser du någon skillnad?
- Studieresultat före och efter, ser du någon skillnad?
- Stämning i gruppen före och efter, ser du någon skillnad?
- Du som pedagog före och efter, kan du utveckla det ännu närmare

Intervjufrågor till eleven som ingår i ART-programmet

- Hur kom du kontakt med ART-metoden?
- Hur använder du metoden i de vardagliga situationerna?
- Hur används metoden i gruppen?
- Hur känns det att kunna använda sig av metoden när det behövs?
- Kan du mer konkret beskriva dina observationer på andra elevers beteende?
- Hur har ART påverkat dig?
- Vill du fortsätta träningen med metoden?
- Vad är det i metoden som tilltalar dig?